

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARINĖ TEISĖSAUGA: ARMIJOS TEISMAS 1919–1922 METAIS

Andriejus STOLIAROVAS
Vytauto Didžiojo karo muziejus

*Justitia est fundamentum regnorum*¹

ĮVADAS

Teismas – valstybės teisminės valdžios institucija², vykdanči teisingumą. Šią funkciją Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m. galėjo vykdyti tik bendrosios kompetencijos ir specializuotieji, dar vadinami kariniais arba ypatingaisiais, teismai, kurie sudarė bendrą sistemą. Kiekvieno konkretaus teismo kompetenciją lėmė jo veiklos teritorija ir teisminės priklausomybės taisyklės, kuriomis remiantis teismų sistemoje buvo paskirstomos nagrinėjamos bylos ir funkcijos.

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijai (KAM), arba tiesiog karinei teismo organų sistemai³, priklausė karinės teisėsaugos⁴ institucijos, kurios įgyvendino karinę jurisdikciją⁵, teisminę valdžią ir teisėtvarką⁶, vykdė baudžiamąjį persekiojimą: Armijos (nuo 1922 m. sausio 19 d. – Kariuomenės)⁷

¹ Iš lotynų kalbos *justitia est fundamentum regnorum* – teisingumas yra valdymo pagrindas.

² Institucija (lot. *institutio* – nustatymas, sutvarkymas) – kuri nors visuomeninė įstaiga; žmonių susivienijimas, sąjunga tam tikro tikslo siekti; nusistovėjusi visuomeninio santykiavimo forma. Žr. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 1999, I d., p. 519.

³ Justicija (lot. *justitia* – teisingumas, teisėtumas) – teismo organų sistema, *ten pat*, p. 554.

⁴ Teisėsauga – veikla, kurios metu yra įgyvendinama teisė; sistema, apimanti ne tik tam tikrą veiklą, bet ir jos subjektus, teisėsaugos subjektus – institucijas, organus. Karinė teisėsauga – kariuomenės specializuotų institucijų (padalinių) veikla, kurios tikslas – tirti nusikalstamas veikas, pažeidimus ir juos padariusius asmenis traukti baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn.

⁵ Jurisdikcija (lot. *jurisdictio* – teisena) – teismo ar administracinio organo teisė teisti, spręsti teisinius ginčus ar klausimus; klausimai, kuriuos kuri nors įstaiga turi teisę spręsti. Žr. V. Vaitkevičiūtė, *ten pat*, p. 519.

⁶ Karinė teisėtvarka – karinės teisės nustatyta tvarka; veikla, užtikrinanti karinės teisės normų ir reikalavimų laikymąsi; visuomeniniai santykiai, kariuomenėje reguliuojami bendrųjų ir karinių įstatymų, statutų, viršininkų ir vadų įsakymų. Teisėtvarkininkais buvo laikomi karinės teisėsaugos institucijų tarnautojai, tiesiogiai ar netiesiogiai prisidedantys prie praktinio teisėtvarkos įgyvendinimo.

⁷ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 12/14, 1922 m. sausio 19 d.

teismas ir karinio valstybės gynėjo institucija (vėliau – karinė prokuratūra⁸), Pulko teismas, Karo (nuo 1928 m. – Karo lauko) teismas, Karininkų garbės teismas (nuo 1924 m.), Karo (lauko) milicija (lot. *militia* – karo tarnyba)⁹.

Nors Lietuvos Respublikos teisei ir kariuomenei skirtų veikalų, studijų ir straipsnių išleista daug, specialių karinės teisės srities leidinių rasti nepavyko. Pasirinkta nagrinėti tematika praktiškai Lietuvoje nėra tyrinėta ir mokslo darbuose neanalizuota. Minėtina tik vienintelė studija, skirta kariniams teismams – Kariuomenės teismo leidinys *1919–1929 Kariuomenės teismas*¹⁰, kuriame yra karinės teisės specialistų straipsnių. Čia pateikiama žinių apie Armijos teismo sudarymo aplinkybes, jo organizacinę struktūrą, kompetenciją, veiklą, karo padėtį Lietuvoje, Vyriausiojo Tribunolo karinių įstatymų aiškinimų, statistinių duomenų apie Armijos teismo nagrinėtas bylas, atsiminimų, iliustracijų. Išsiskiria ir teisės mokslų kandidato disertacija *Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje 1926–1940*, kurią 1967 m. apgynė teisininkas Martynas Apanavičius¹¹. Sovietmečiu tai buvo vienintelis tokio pobūdžio Lietuvos Respublikos karinių teismų veiklos tyrimas. Kaip daugumos minėto laikotarpio „mokslinių“ tyrimų, disertacijos tekstas atitinka sovietmečio istoriografinės klišės, stilių, dokumentų atrankos kriterijus. Šiame teisės mokslų srities darbe nagrinėjami iškelti tikslai ir uždaviniai remiantis teisės aktais ir įstatymais. Tyrime trumpai pristatoma karinių teismų sistema, jų kūrimo aplinkybės, struktūra, kompetencija ir veikla (daugiausia politinių bylų nagrinėjimo tvarka). M. Apanavičiaus disertacijoje išryškinti Armijos ir Karo teismų veiklos trūkumai. Nors tyrimas tendencingas, vis dėlto jis turi išliekamąją mokslinę vertę.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti Armijos teismo, kaip pagrindinės kariuomenės teisėsaugos institucijos, ištakas ir istorinę raidą. Pasirinktos tyrimo objekto egzistavimo chronologinės ribos – nuo 1919 m. liepos 7 d. iki 1922 m. sausio 19 d. – įrėmina Armijos teismo atsiradimo, raidos pirmaisiais Nepriklausomybės kovų (1919–1920) ir taikos metais, pervardijimo į Ka-

⁸ 1933 m. liepos 11 d. buvo paskelbtas naujas Teismų santvarkos įstatymas, pakeitęs 1918 m. Laikinąjį Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą. Juo remiantis buvo pakeista ir terminija – valstybės gynėjas pradėtas vadinti prokuroru, o jo institucija – prokuratūra. Žr. Teismų santvarkos įstatymas, *Vyriausybės žinios* (toliau – VŽ), Kaunas, 1933, Nr. 419/2900.

⁹ Nuo 1920 m. sausio 1 d. tokio paties pavadinimo mokykla, 1920 m. vasario 3 d. Kauno karo komendantūrai įsakymas Nr. 34/2, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1126, ap. 4, b. 209, l. 84.

¹⁰ Kariuomenės teismas, *1919–1929 Kariuomenės teismas*, Kaunas, 1929, 91 p.

¹¹ M. Apanavičius, *Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje 1926–1940 m.* Disertacija teisės mokslų kandidato laipsniui gauti, Vilnius, 1967.

riuomenės teismą laikotarpi.

Atliekant tyrimą buvo taikyti aprašomieji mokslo tyrimo metodai – istorinis analitinis ir apžvalginis. Šiais būdais siekta išnagrinėti priežastis, dėl kurių buvo sukurta aukščiausios karinės teisėsaugos institucija, jos genezę, organizacinę struktūrą, personalo sudėtį, kompetenciją, veiklos principus, kitų institucijų santykį su Armijos teismu, jų veiklą, įvertinti istorinius procesus.

Pagrindinis straipsnio šaltinis – Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi karinės teisėtvarkos ir teisėsaugos institucijų dokumentai. Daugiausiai remtasi kariuomenės dalių ir įstaigų fondų duomenimis apie Armijos teismo organizacinę struktūrą, personalo sudėtį, tarnybas ir veiklą: F. 384. *Krašto apsaugos ministerija*; F. 385. *Teisingumo ministerija*. 1918–1940 m.; F. 483. *Kariuomenės teismo prokuratūra. Krašto apsaugos ministerija. 1919–1940 m.*; F. 507. *Kariuomenės teismas. Krašto apsaugos ministerija. 1919–1940 m.*; F. 929. *Kariuomenės štabas. Krašto apsaugos ministerija. 1918–1940 m.*; F. 1126. *Kauno komendantūra. II pėstininkų divizija. Kariuomenės vadas. Krašto apsaugos ministerija*; F. 1471. *Karo policijos mokykla. Kauno komendantūra. II pėstininkų divizija. Krašto apsaugos ministerija. 1919–1940 m.*; F. 1473. *Karo kalėjimas ir drausmės dalis. II pėstininkų divizija. Krašto apsaugos ministerija. 1921–1940 m.*

Daug informacijos tyrimo tematika rasta 1919–1940 m. krašto apsaugos ministro ir kariuomenės vado įsakymuose, kuriuose skelbiami nepaprastieji baudžiamieji įstatymai, karinių teismų įstatai ir tarnautojų sudėtis, jų einamos pareigos, žinutės apie teismų veiklą ir pan. Tiriant buvo aktualūs teisės aktus skelbiantys serijiniai leidiniai – *Laikinosios Vyriausybės žinios* (šiuo pavadinimu leistos nuo 1919 m. gruodžio 29 d.) ir *Vyriausybės žinios* (pervadintos nuo 1920 m. birželio 22 d.), skirti plačiau informuoti visuomenę apie įsiteisėjusius įstatymus, naujus etatus, taisykles ir pan. Teisės aktai šiuose leidiniuose skelbti chronologine tvarka, negrupuojant pagal abėcėlę ar dalyką, neatsižvelgiant į aktų tarpusavio ryšį, neskiriant jų pagal rūšis. Šiuos šaltinius galima būtų vertinti kaip tikslingiausius ir kryptingiausius, nes juose buvo skelbiami receptuotų ir novelizuotų Rusijos imperijos 1869 m. Karinių įstatymų sąvado knygų ir 1903 m. Baudžiamojo statuto straipsnių, nepaprastųjų baudžiamųjų įstatymų (pvz., Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų¹²), karinių teismų organizaciją lėmusių įstatų (Pulko, Karo ir Laikinojo Armijos teismų) papildymai ir pakeitimai.

Naudotasi ir kitos rūšies šaltiniais – nagrinėjamo laikotarpio karių periodi-

¹² Ypatingieji ir specialieji įstatai jau buvo numatyti 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnų 25 str. V dalyje, be to, ir tai, kad „karo metu, taip pat valstybei piliečių laisvės ir teisės“. Žr. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, *Lietuvos aidas*, 1918 m. lapkričio 13 d., Nr. 130, p. 3.

ne spauda – žurnaluose *Kardas* ir *Mūsų žinynas*, specializuotame leidinyje *Teisė* išspausdintais straipsniais, kuriuose apžvelgiami įvairūs su kariniais teismais, karyba ir kitomis kariuomenės vidaus gyvenimo problemomis susiję klausimai. Jų autoriai – ne tik kariškiai, bet ir civiliai teisininkai, kitų tarnybų karininkai.

Ši straipsnį sudaro įvadas, kuriame argumentuojama, kodėl ši tema aktuali, pristatoma jos problematika, tyrimo objektas, tema, nurodomi chronologiniai rėmai, tikslas, metodai, struktūra, svarbiausia literatūra ir šaltiniai, pateikiamos išvados, kuriose apibendrinami tyrimo rezultatai, priedai. Pirmoji tyrimo dalis „Armijos teismas *IN STATU NASCENDI*“ pateikiama kaip įžanginis skyrius apie aukščiausiąją Lietuvos Respublikos karinę instituciją. Antrojoje dalyje „Armijos teismo veiklos principai“ remiantis archyvinių šaltinių duomenimis aptariama tiriamo objekto kompetencija, veiklos kryptys, pateikiama nagrinėtų bylų apžvalga. Trečiojoje dalyje „Apeliacinė ir kasacinė instancija Armijos teismo sprendimams įvertinti“ atskleidžiami ir įvertinami Vyriausiojo Tribunolo veiklos, susijusios su kariniais teismais, ypatumai.

1. ARMIJOS TEISMAS *IN STATU NASCENDI*¹³

1918 m. lapkričio 23 d. buvo išleistas pirmasis įsakymas kariuomenei¹⁴. Pradėta kurti kariuomenės vidaus struktūra be atskirų kariuomenės dalių, *a die* vyko tiek karinės teisėtvarkos, tiek teisėsaugos sistemos organizavimo darbai, nes tinkamai funkcionuojanti teisinė sistema buvo ir yra vienas iš kariuomenės ir valstybės egzistavimo pagrindų. 1919 m. sausio 10 d. prie KAM buvo įsteigtas Juridinis skyrius ir jo viršininku paskirtas krn.¹⁵ Antanas Merkys¹⁶, o pavaduotoju – karo valdininkas Stanislovas Šveikauskas¹⁷. Šio skyriaus vienas pagrindinių tikslų buvo parengti karinių teismų įstatus, kurie leistų spręsti teismų sudarymo ir veiklos klausimus, t. y. sukurti karinių teismų sistemą.

1919 m. sausio 16 d. išleidžiant Laikinąjį Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą¹⁸ buvo nuspręsta nebepratęsti visų ikikarinių carinės Rusijos baudžia-

¹³ Iš lot. k. *in statu nascendi* – radimosi (atsiradimo) metu.

¹⁴ *Apsaugos ministerijai įsakymas* Nr. 1, 1918 m. lapkričio 23 d.

¹⁵ 1919 m. sausio 21 d. įsakymu Krašto apsaugos ministerijai oficialiai buvo įvesti du Lietuvos kariuomenės laipsnių pavadinimai – *karininkas* ir *kareivis*, kurie išliko iki 1919 m. rugsėjo 13 d., kai išėjo įsakymas dėl karinių laipsnių įvedimo Lietuvos kariuomenėje.

¹⁶ *Krašto apsaugos ministerijai įsakymas* Nr. 15/6, 1919 m. sausio 12 d.

¹⁷ *Ten pat*, Nr. 46/8, 1919 m. kovo 10 d.

¹⁸ Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas, *Laikinosios Vyriausybės žinios* (toliau – *LVŽ*), 1919, Nr. 2–3/26.

mųjų įstatymų rinkinių galiojimo laiko, o įteisinti bendrųjų teismų sistemą, kuri remtųsi receptuotu¹⁹ 1903 m. Baudžiamuoju statutu (rus. *Уголовное уложение*). Šis statutas galiojo nagrinėjamu laikotarpiu visoje Lietuvos teritorijoje²⁰, išskyrus Klaipėdos kraštą. *In statu quo ante* buvo remiamasi receptuotu 1869 m. Karinių įstatymų sąvadu (rus. *Сводь военных постановлений*) ir jo papildymais iki 1914 m., ypač XXII, XXIII ir XXIV knygomis²¹, teisės normomis, kurios buvo pakoreguotos karinių teismų organizacijos ir kompetencijos aspektais ir neprieštaravo Lietuvos valstybės įstatymams, Konstitucijai ir kariuomenės organizacijai. Taip Lietuvos Respublikoje buvo atlikta iki valstybės atkūrimo galiojusių Rusijos įstatymų recepcija, t. y. pripažinta kitos valstybės teisė. Rusijos teisė ir receptuoti norminiai jos aktai Lietuvoje buvo nuolat novelizuojami remiantis tokiais pat vietos (nacionaliniais) norminiais teisės aktais, įterpiami Lietuvoje priimti daliniai pakeitimai ir papildymai (novelos²²). Kariuomenės teisininkų teigimu, Karinių įstatymų sąvado įstatymai buvo *summum ius summa iniuria*²³, todėl nebegalėjo patenkinti teismų ir administracijos poreikių. Tai skyrių paskatino 1919 m. vasario 13 d. parengti Pulko²⁴ įstatus. Kovo 27 d. Laikinoji Vyriausybė patvirtino ir Karo teismo²⁵, o liepos 7 d. – Laikinuosius Armijos teismo įstatus (vėliau – Laikinieji Kariuomenės teismo įstatai)²⁶. Šios teisės normos vėliau buvo papildytos, pakeistos ir pritaikytos Lietuvos kariuomenės teisėtvarkos ir teisėsaugos struktūrai, suderintos su Teisingumo ministerija ir jos specialistais²⁷. Įstatai įteisino karinių teismų, kurie karo padėties sąlygomis vaidino ypatingą vaidmenį, sistemą Lietuvoje. Tačiau galutinai karinė teisėsaugos sistema sukurta tik 1924 m., kai

¹⁹ Recepcija (lot. *receptio* – priėmimas) – sociologinių ir kultūrinių formų (papročių, pažiūrų, teisės) perėmimas iš praeities ir pritaikymas vėlesnėje visuomenėje. Žr. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2000, II d., p. 387.

²⁰ 1940 m. gruodžio 1 d. Lietuvoje buvo įteisintas Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (RTFSR) kodeksas.

²¹ *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918. II. 16–1940. VI. 15)*, parengė V. Andriulis, R. Mockevičius, V. Valeckaitė, Vilnius, 1996, p. 976.

²² Novela (lot. *novella* (*lex*) – naujas (įstatymas)) – teisės įstatymas, papildantis arba pakeičiantis ankstesnį. Žr. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, II d., p. 193.

²³ Lot. *summum ius summa iniuria* – griežčiausias įstatymas yra didžiausias neteisingumas.

²⁴ Pulko teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 4/44; Pulko teismo įstatų [paragrafų] 28 ir 29 pakeitimai, *ten pat*, 1920, Nr. 28/323; Pulko teismo įstatų pakeitimas, *VŽ*, 1927, Nr. 250/1632; Pulko teismo įstatų pakeitimas, *VŽ*, 1933, Nr. 427/2943.

²⁵ Karo teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 5/62; Karo teismo įstatų papildymas, *ten pat*, 1919, Nr. 8/103; Karo teismo įstatų papildymas, *ten pat*, 1920, Nr. 23/285; Karo teismo įstatų papildymas, *VŽ*, 1928, Nr. 273/1767.

²⁶ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

²⁷ 1919 m. gegužės 23 d. KAM kanceliarijos viršininko raštas KAM Juridinio skyriaus viršininkui dėl karo teismų įstatų, *LČVA*, f. 384, ap. 2, b. 3, l. 13.

buvo įsteigtas Karininkų garbės teismas²⁸.

²⁸ Karininkų garbės teismas – kariuomenės teisėsaugos institucija, kuri sprendė bylas dėl karininko vardo, garbės ir orumo įžeidimo. Teismui buvo teisingos aktyviosios tarnybos žemesniųjų ir aukštesniųjų karininkų, kurie ėjo įvairias pareigas iki atskirojo bataliono vado pareigų, ir atsargos karininkų, kai šie nusižengdavo dėvėdami uniformą, bylos. Žemesniųjų karininkų garbės teismai buvo steigiami atskirose karinėse dalyse, kuriose tarnavo ne mažiau kaip 20 karininkų. Mažesnės dalys karininkų garbės teismo reikalais karinės apygardos arba kitos dalies viršininko įsakymu buvo priskiriamos didesnėms karinėms dalims. Po vieną aukštesniųjų karininkų garbės teismą buvo įsteigta prie karinės apygardos ir Vyriausiojo (nuo 1935 m. – Kariuomenės) štabų, Tiekimo valdyboje. Karo metu teismai buvo steigiami prie divizijų arba panašių junginių, kuriuose tarnavo ne mažiau kaip 15 aukštesniųjų karininkų. Į žemesniųjų karininkų garbės teismo sudėtį įėjo 5 nariai ir 2 pavaduotojai (kandidatai), kurie buvo renkami iš ne mažiau kaip metus dalinyje išstarnavusių aukštesniųjų karininkų ir kapitonų. Teismo nariu privalėjo būti bent vienas aukštesnysis karininkas, o trūkstant karininkų, turinčių kapitono laipsnį, jo nariais galėjo būti ir vyresnieji leitenantai, dalinyje išstarnavę ne mažiau kaip dvejus metus. Į aukštesniųjų karininkų garbės teismo sudėtį taip pat įėjo 5 nariai ir 2 pavaduotojai (kandidatai), tačiau prieš steigiant teismą buvo atsižvelgiama, kad karinėje dalyje tarnautų ne mažiau kaip 3 aukštesnieji karininkai, galintys būti išrinkti teismo nariais, tam, jei būtų teisiamas šios dalies karininkas. Tačiau jei karinėje apygardoje buvo mažiau nei 5 karinės dalys, jos viršininkas turėjo teisę kiekvienoje iš jų išrinkti po 1–3 narius. Tokiu atveju karinėje apygardoje turėjo būti išrinkti 7 karininkai ir iš jų 2 jaunesnieji karininkai skiriami pavaduotojais (kandidatais). Jei karinė apygardą sudarė daugiau nei 5 karinės dalys, karinės apygardos viršininkas turėjo teisę iš kiekvienos jų išrinkti po 1 narį ir pavaduotoją (kandidatą). Iš jų karinės apygardos viršininko įsakymu buvo sudaroma teismo sudėtis, į kurią turėjo įeiti 4 vyresnieji nariai ir pavaduotojas, išrinktas iš tos karinės dalies kaip ir teisiamašis. Karininkai į garbės teismą buvo renkami kiekvienų metų pabaigoje vieniems metams. Slaptu balsavimu buvo išrenkamas reikiamas narių ir pavaduotojų skaičius. Išskelti byla ir paskirti kvotą nusižengusiam karininkui galėjo tik karinės dalies viršininkas. Išskirtiniais atvejais, kai kaltinamasis galėjo būti patrauktas ir baudžiamojon atsakomybėn, jo byla nagrinėdavo kitas karinis (civilinis) teismas. Šiam teismui paskelbus sprendimą, karininkų garbės teismas nagrinėdavo bylą pagal savo kompetenciją, nes tokiu atveju jau neberekėjo kvotos ir garbės teismas atsižvelgdavo į baudžiamoją teismo sprendimą. Teismo pirmininkas supažindindavo kaltinamąjį su kvotos duomenimis. Jis turėjo teisę kviestis liudytojus, prašyti dokumentų ir surinkti papildomų žinių. Teisme turėjo dalyvauti teismo nariai, kaltintojas ir liudytojas. Teismas galėjo nagrinėti bylą *in absentia*, tačiau turėjo būti parašytas nutarimas nurodant, kad nedalyvavimo priežastys nesvarbios. Garbės teismas galėjo išteisinti, pareikšti papeikimą, atleisti iš tarnybos. Teismo pirmininkas dar tą pačią dieną kaltinamajam paskelbdavo nuosprendį ir bylą perduodavo dalinio vadui. Iš esmės teismo sprendimo apskūsti nebuvo galima. Formalus skundas galėjo būti įteiktas per tris dienas nuo nuosprendžio paskelbimo dalinio vadui, kurio žinioje buvo teismas. Kaltinamasis galėjo apskūsti sprendimą, jei teismas pradėjo savo veiklą be dalies vado leidimo, jei buvo ne visos sudėties ar kaltinamasis nebuvo iškviestas į teismą arba nebuvo atsižvelgta į jo priešpriešinius įrodymus. Dalies vadas galėjo panaikinti teismo sprendimą, jei teismas nesilaikė procesinių taisyklių ir normų, ir persvarstyti bylą. Pastarasis galėjo peržiūrėti teismo nagrinėtą bylą per tris dienas nuo sprendimo arba skundo pateikimo. Jei formalių trūkumų nerasdavo, teismo sprendimo nebuvo įmanoma nei panaikinti, nei pakeisti. Karininkų garbės teismas galėjo ir sutaikyti karininkus, jei nusižengimas buvo nedidelis ir suderinamas su karininko garbe. Teismas nagrinėjo bylas ne viešai, sprendimai buvo paremti karininko garbės supratimu, sąžine, moralinėmis vertybėmis ir teisės normomis, reglamentuojančiomis teismo veiklą. Žr.: *Krašto apsaugos ministro įsakymas* Nr. 10/1, 1924 m. sausio 23 d.; **K. Žukas**, Garbės teismas mūsų kariniam gyvenime, *Mūsų žinynas*, Kaunas, 1924, Nr. 19, p. 1–9; Vyriausiojo štabo karo mokslo valdyba, *Karininkų garbės teismas*, Kaunas, 1928, p. 3–14.

Kovo 6 d. Krašto apsaugos ministerijos Juridinio skyriaus viršininkas krn. A. Merkys buvo paskirtas jos valdytoju (faktiškai – ministru)²⁹, laikinai jo pareigas eiti buvo patikėta pavaduotojui – karo valdininkui S. Šveikauskui³⁰. Balandžio 8 d. į skyrių buvo paskirtas krn. Bronislavas Krasauskas, o nuo balandžio 18 d. – ir į skyriaus viršininko pavaduotojo pareigas³¹. Krn. B. Krasauskas, įvertinus jo darbą ir tinkamumą eiti aukštesnes pareigas, karinės vadovybės nuo balandžio 25 d. buvo paskirtas skyriaus viršininku³². Šis karininkas kartu su KAM vadovybe, atsižvelgdamas į aplinkybes, siekė pagerinti karinių struktūrų darbą.

Gegužės 12 d. reorganizavus KAM buvo pertvarkytas ir jos Juridinis skyrius, kurį sudarė Teismo, Bendroji ir Juriskonsultacijos dalys³³. Bendroji dalis, kurioje dirbo viršininkas ir pavaduotojas, daugiausiai rūpinosi administraciniais reikalais, rengė, tvirtino arba atmesdavo teisės aktus, susijusius su kariuomenės vidaus struktūra. Juriskonsultacijos dalies veikla buvo susijusi su įvairiausių konsultacijų karinės teisės klausimais teikimu, skundų dėl kariuomenės įstaigų ir asmenų veiklos tvirtinimu arba atmetimu, įvairių paklausimų dėl galimybės patraukti karius baudžiamojon arba administracinėn atsakomybėn, taip pat kaip elgtis vienoje ar kitoje situacijoje ir t. t. nagrinėjimu. Šioje dalyje dirbo tik trys asmenys – karininkas, karo valdininkas ir vienas kareivis. Nors Teismo skyrius nebuvo gausus, jame dirbo karybos, teisės ir administracijos reikalus išmanantys kariai ir karo valdininkai: karininkai B. Krasauskas, Povilas Budrevičius, Jonas Danauskas, Andriejus (Andrius) Zarinas, Emilis Vimeris, karo valdininkas S. Šveikauskas, vyresn. raštvedys Juozas Bataitis³⁴, vėliau krn. Bronius Žvinys ir vyresn. raštvedys Augustinas Paltarokas³⁵.

Įkurti Armijos teismą buvo nuspręsta dar birželio mėnesį, siūlomos įvairios veiklos kryptys, galimų tarnautojų kandidatūros. Pvz., birželio 25 d. KAM

²⁹ *Krašto apsaugos ministerijai įsakymas* Nr. 51/2, 1919 m. kovo 6 d.

³⁰ *Ten pat*, Nr. 51/3, 1919 m. kovo 6 d.

³¹ *Ten pat*, Nr. 65/7, 1919 m. balandžio 14 d.; *ten pat*, Nr. 71/3, 1919 m. balandžio 25 d.; *ten pat*, Nr. 80/8, 1919 m. gegužės 12 d.

³² *Ten pat*, Nr. 80/8, 1919 m. gegužės 12 d.

³³ *Ten pat*, Nr. 83/1, 1919 m. birželio 5 d. Juriskonsultas (lot. *jurisconsultus* – teisininkas, įstaiiga teisės klausimais) – asmuo, dirbantis įstaiigoje, organizacijoje konsultantu teisės klausimais; teisme gina teisėtus savo instancijos interesus. Žr. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, I d., p. 554.

³⁴ 1919 m. gegužės 13 d. KAM Juridinio skyriaus viršininko raštas KAM kanceliarijos viršininkui dėl skyriaus tarnautojų adresų, *LČVA*, f. 384, ap. 2, b. 3, l. 16.

³⁵ 1919 m. rugsėjo 29 d. KAM Juridinio skyriaus viršininko raportas krašto apsaugos ministruui dėl tarnybos lapų siuntimo, *ten pat*, l. 84.

 <p>Teismo pirmininkas Petras Šniukšta (VDKM)</p>	 <p>Teismo narys Emilis Vimeris (1919–1929 Kariuomenės teismas, K., 1929, p. 19)</p>
 <p>Karinis valstybės gynėjas Juozas Brazaitis (1919–1929 Kariuomenės teismas, K., 1929, p. 35)</p>	 <p>Karinis tardytojas Juozas Liandsbergis (Žemgaila) (1919–1929 Kariuomenės teismas, K., 1929, p. 47)</p>

Juridinio skyriaus viršininkui krn. B. Krauskui buvo įsakyta patvirtinti nurodytus kandidatus į Armijos teismo pareigūnus: karo valdininkas Juozas Brazaitis turėjo eiti teismo pirmininko, krn. E. Vimeris – nuolatinio teismo teisėjo, krn. Petras Šniukšta – karinio valstybės gynėjo, krn. Juozas Liandsbergis (Žemgaila) – karinio tardytojo, krn. P. Budrevičius – teismo sekretoriaus pareigas³⁶. Vis dėlto tik liepos 7 d. *de jure*, o rugpjūčio 1 d. *de facto* savo veiklą pradėjo nuolatinė ir pagrindinė karinių teismų institucija³⁷, kuri atsirado dėl poreikio sukurti aukščiausiąją karinės teisėsaugos hierarchijos pakopą, kuri rūpintųsi teisingumo, karinės drausmės ir tvarkos kariuomenėje užtikrinimu, būtų atsakinga už greitą bylų sprendimą, griežtesnių bausmių, palyginti su civiliniais teismais, taikymą. Šis teismas, kaip ir kiti kariniai teismai, nebuvo sudedamoji bendrųjų teismų sistemos dalis, nes Armijos teismas net nuo kitų karinių teismų skyrėsi savo sudarymo tvarka, veikla ir bylų teisingumu. Teismas buvo sudarytas pagal Rusijos karinių teismų pavyzdį. Vyriausiojo Karinio Tribunolo funkcijas Lietuvoje perėmė Vyriausiasis Tribunolas, Karinės apygardos teismo – Armijos teismas, atitinkamai veikė ir pulkų teismai, karo (lauko) teismai, karininkų garbės teismai. Tačiau pagrindinėje karinės teisėsaugos institucijoje buvo padaryta keletas pakeitimų: a) teismo posėdžių metu dalyvaudavo ne keturi karininkai, o du karininkai ir du kareiviai; b) remiantis Laikiniųjų Armijos teismo įstatų 22 str., Armijos teismo nuosprendžius galima buvo apskusti per 14 d. nuo paskelbimo datos apeliaci-

³⁶ 1919 m. birželio 25 d. KAM Juridinio skyriaus viršininko raštas krašto apsaugos ministrui dėl kandidatų patvirtinimo pareigoms, *ten pat*, l. 44–45

³⁷ 1919 m. rugsėjo 22 d. KAM Armijos teismo pirmininko raštas krašto apsaugos ministrui, *ten pat*, f. 507, ap. 7, b. 10, l. 2.

Teismo sekretorius
Povilas Budrevičius
(*Lietuvos kariuomenės
karininkai 1918–1953,
V, 2002, t. II, p. 223*)

Karinis tardytojas
Andriejus (Andrius)
Zarinas (1919–1929
*Kariuomenės teismas,
K., 1929, p. 63*)

ne³⁸ ir kasacine³⁹ tvarka Vyriausiajam Tribunalui; c) apeliaciniam ir kasaciniam skundams nagrinėti nebuvo sudaryta atskira karinių teismų instancija⁴⁰. Armijos teismas teisingumą vykdė visoje šalies teritorijoje. Laikinieji Armijos teismo įstatatai⁴¹ ir Karinių įstatymų sąvado teismo kompetenciją nustatančios teisės normos kartkartėmis buvo papildomos ir keičiamos, nes jau pirmosiomis veiklos dienomis teismo darbotvarkėje pastebėta trūkumų. Darbui palengvinti reikėjo įkurti daugiau etatų⁴², tačiau labai trūko karinės teisės specialistų, teisininkų, teisme dirbti gebančių karo valdininkų, karininkų ir kareivių, o paskirtieji stokojo kompetencijos, teismo darbo ir teisenos (proces) žinių ir taikymo praktikos⁴³.

Neretai pasitaikydavo atvejų, kai suimtieji nežinia kieno ir už ką būdavo suimami, kalinami be jokio teisinio pagrindo, nemažai kareivių po šešis septynis mėnesius, o kai kurie dar ilgiau, laukdavo tardymo nesiprausę ir apskurę, karininkų padėtis buvo dar blogesnė⁴⁴. Į teismo posėdžius teisiamieji, liudytojai, daiktiniai įrodymai buvo pavėluotai atvežami iš įvairių kariuomenės dalių. Dėl minėtų prie-

³⁸ Apeliacija (lot. *appellatio* – kreipimasis, skundas) – vienas iš būdų civilinio ir baudžiamojo proceso metu apskusti neįsiteisėjusį teismo sprendimą; skundas aukštesnei instancijai, turinčiai teisę iš esmės persvarstyti dalyką, bylą; šaukimasis paramos, prašymas patarimo. Žr. **V. Vaitkevičiūtė**, *Tarptautinių žodžių žodynas*, I d., p. 103.

³⁹ Kasacija (lot. *cassatio* – atšaukimas, panaikinimas) – neįsiteisėjusių teismo nuosprendžių ir sprendimų apskundimas (kasacinis skundas) kasaciniam teismui ir jų tikrinimo forma. Kasacinis teismas – teismo organas, kasacine tvarka peržiūrintis žemesniųjų instancijų teismų sprendimus ir nuosprendžius. Žr. *Ten pat*, p. 589–590.

⁴⁰ Instancija (lot. *instantia* – artėjimas, tiesioginis priklausomumas) – vienas kitam pavaldžių organų sistemos pakopa, grandis. Žr. *Ten pat*, p. 519.

⁴¹ Laikiniųjų Armijos teismo įstatų pakeitimas, *VŽ*, 1928, Nr. 273/1768; Laikiniųjų Kariuomenės teismo įstatų pakeitimas, *ten pat*, 1934, Nr. 459/3199; Laikiniųjų Kariuomenės teismo įstatų pakeitimas, *ten pat*, 1934, Nr. 459/3199; Laikiniųjų Kariuomenės teismo įstatų pakeitimas, *ten pat*, 1934, Nr. 463/3249; Laikiniųjų Kariuomenės teismo įstatų pakeitimas, *ten pat*, 1939, Nr. 634/4593.

⁴² 1920 m. rugsėjo 10 d. KAM Armijos teismo pirmininko raštas krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 10, l. 20.

⁴³ **S. Danilevičius**, Kelios mintys dėl pulkų teismų santvarkos ir raštvedžių, *Kardas*, 1937, Nr. 10, p. 244–245.

⁴⁴ *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 447/1, 1920 m. rugsėjo 30 d.; 1920 m. vasario 27 d. teisingumo ministro L. Noreikos raštas krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 483, ap. 7, b. 29, l. 1.

žasčių pirmosiomis dienomis Armijos teismo darbas nebuvo labai spartus⁴⁵.

Liepos 23 d. buvo patvirtinta pirmoji Armijos teismo personalo sudėtis: krn. P. Šniukšta buvo paskirtas teismo pirmininku, krn. E. Vimeris – teismo nariu, karo valdininkas J. Brazaitis – kariniu valstybės gynėju, krn. J. Liandsbergis – kariniu tardytoju⁴⁶. Tik patvirtinus pagrindinę teismo tarnautojų sudėtį, jis buvo papildomas naujais tarnautojais, įsteigiami trūkstami etatai⁴⁷. Jau liepos 28 d. krn. P. Budrevičius buvo paskirtas teismo sekretoriumi⁴⁸, o liepos 30 d. krn. A. Zarinas, be tarnybos KAM Juridiniame skyriuje, laikinai pradėjo eiti dar vienas pareigas – karinio tardytojo⁴⁹. Buvo priimami ir civiliai, nagrinėjamu laikotarpiu vadinti laisvai samdomais tarnautojais.

Pirmiesiems teismo karininkams ir karo valdininkams buvo išduoti 7,65 mm „Mauser“, Lietuvos kariuomenės istorikų kiek primiršti automatiniai „Beholla“⁵⁰, pusiau automatiniai „Dreyse“ ir „Retolaza“ sistemų pistoletai, taip pat po 25 šovinius kiekvienam, kardai⁵¹. Kariuomenės Tiekimo valdyba/intendantūra aprūpindavo svarbiausiomis darbo priemonėmis, pvz., rašomosiomis mašinėlėmis (vokiško šrifto „Ideal“)⁵². Teismo tarnautojams

⁴⁵ M. Maksimaitis, Administracinių ir teisminių priemonių taikymas slopinant revoliucinį judėjimą Lietuvoje 1919–1926 m., *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A*, Vilnius, 1963, Nr. 1 (14), p. 53.

⁴⁶ Įsakymas dėl P. Šniukštos, E. Vimerio, J. Brazaičio, J. Liandsbergio paskyrimo, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/129.

⁴⁷ *Plačiau apie Armijos teismo tarnautojus žiūrėti 1 priedą.*

⁴⁸ Armijos teismui įsakymas Nr. 1/4, 1919 m. rugpjūčio 1 d., *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 2, l. 1 ap.

⁴⁹ Armijos teismui įsakymas Nr. 1/3, 1919 m. rugpjūčio 1 d., ten pat, l. 1.

⁵⁰ Armijos teismui įsakymas Nr. 6/5, 1919 m. rugsėjo 14 d., ten pat, l. 6.

⁵¹ Armijos teismui įsakymas Nr. 6/9, 1920 m. vasario 25 d., ten pat, l. 32 ap.

⁵² Armijos teismui įsakymas Nr. 13/5, 1919 m. spalio 20 d., ten pat, l. 14 ap.

buvo duodami mundurai, marškiniai, kelnės, kepurės, milinės, pirštinės, au-lai, batai, apatiniai baltiniai, nosinės, rankšluosčiai, antklodės, paklodės ir t. t.⁵³ Jie maitinosi Kauno stoties komendantūroje⁵⁴, o dirbo patalpose mies-to centre. Iš pradžių numatytas patalpas buvo užėmęs KAM Juridinis skyrius⁵⁵, todėl laikinai teismo pirmininkas buvo priverstas dalintis butu su E-va-uacijos punkto sanitarijos krn. daktaru Vladu Mongirdu, karinis valstybės gynėjas rezidavo Laisvės alėjoje 20 (dab. Laisvės alėja (LA) 34), nuolatinis teisėjas – Laisvės alėjoje 22–4 (dab. LA 36), karinis tardytojas – Soboro aikš-tėje 1a–8 (dab. Nepriklausomybės a. 1), teismo sekretorius – Kęstučio g. 61a (pastatas neišliko)⁵⁶. Vėliau karinis valstybės gynėjas persikėlė į Totorių g. 15–6 (dab. Totorių g. 13), kanceliarija – į Kęstučio g. 13⁵⁷. Galiausiai Armi-jos teismas įsikūrė dviejų aukštų mūriniame pastate Kaune, Gedimino g. 17/ Kęstučio g. 13 (dab. Gedimino g. 27/Kęstučio g. 25), ir užėmė penkių kam-barių butą, nes tuo metu trūko ne tik gyvenamųjų būstų, bet ir patalpų insti-tucijoms ir įstaigoms. Teismas dirbo darbo dienomis nuo 8.00 iki 15.00 val.⁵⁸

1920 m. sausio 1 d. KAM Juridinis skyrius buvo dar kartą pertvarkytas. KAM struktūroje pradėjo veikti savarankiškos institucijos – Armijos teismas kartu su Karinio valstybės gynėjo institucija⁵⁹, Bendraja dalimi ir Juriskonsulto įstaiga. Iš pradžių juriskonsultu dirbo mjr. B. Krasauskas⁶⁰, padėjėju – karo valdininkas S. Šveikauskas, sekretoriumi – Jonas Banaitis, raštininke/mašinin-ke – Stasė Krasauskaitė, pasiuntiniu – Boleslovas Blaževičius. Birželio 22 d. mjr. B. Krasauskas, kaip nereikalingas kariuomenei dėl lenkiškumo, iš tarny-

⁵³ Armijos teismui įsakymas Nr. 6/6, 1919 m. rugsėjo 14 d., *ten pat*, l. 6; Armijos teismui įsa-kymas Nr. 8/2, 1919 m. rugsėjo 26 d., *ten pat*, l. 8; Armijos teismui įsakymas Nr. 12/3, 1919 m. spalio 20 d., *ten pat*, l. 12 ap.

⁵⁴ Armijos teismui įsakymas Nr. 17/6, 1920 m. gegužės 17 d., *ten pat*, b. 19, l. 17 ap.

⁵⁵ 1919 m. rugsėjo 7 d. KAM Armijos teismo pirmininko raportas krašto apsaugos ministru, *ten pat*, f. 384, ap. 2, b. 3, l. 77.

⁵⁶ 1919 m. liepos 31 d. KAM kanceliarijos viršininko raštas KAM Armijos teismo pirmininkui dėl gyvenamųjų būstų paskyrimo, *ten pat*, l. 39.

⁵⁷ 1919 m. rugpjūčio 30 d. KAM Armijos teismo pirmininko raštas KAM kanceliarijos viršinin-kui, *ten pat*, l. 63; 1920 m. spalio 29 d. KAM Armijos teismo l. e. karinio valstybės gynėjo raštas Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos viršininkui, *ten pat*, f. 483, ap. 7, b. 18, l. 2.

⁵⁸ 1921 m. spalio 19 d. KAM Armijos teismo karinio valstybės gynėjo raštas teismo pirminin-kui, *ten pat*, l. 10.

⁵⁹ Karinio valstybės gynėjo institucija – speciali institucija, atliekanti valstybės gynėjo funkcijas bylo-se dėl karių, kitų kariuomenei priskirtų asmenų nusikalstamos veikos ir nusikalstamų veiku, padary-tų KAM sistemoje; ji organizuoja, atlieka, prižiūri ir kontroliuoja ikiteisminį tyrimą, palaiko kaltini-mą teisme. Kariniais valstybės gynėjais dažniausiai skiriami teisinį išsilavinimą turintys karininkai.

⁶⁰ KAM Rikiuotės skyriaus Bendrosios dalies liudijimas, *ten pat*, f. 930, ap. 7, b. 17, l. 48.

Armijos teismo pastatas
Gedimino g. 17/Kęstučio g. 13 Kaune
(1919–1929 m. Kariuomenės teismas,
K., 1929, p. 11)

bos buvo atleistas⁶¹, juriskonsulto pareigas pradėjo eiti mjr. Jurgis Byla, o nuo rugpjūčio 23 d. – kpt. Romanas Chodakauskas⁶². 1920 m. pabaigoje Juriskonsulto įstaigoje dirbo vienas karininkas, karo valdininkas ir kareivis⁶³. Ši įstaiga buvo atsakinga už karinę teisėtvarką: patardavo teisės klausimais administraciniuose ir baudžiamosiose bylose, gynė civilinius ieškinius teismuose, konsultuodavo kariuomenės dalis visais klausimais, kurie nebuvo Armijos teismo

karinio valstybės gynėjo prerogatyva, ypač finansų, ūkio, karinės administracijos srityse, leido aplinkraščius ir nurodymus pulko teismų⁶⁴ organizavimo ir veiklos

⁶¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, Vilnius, 2004, t. IV, p. 262.

⁶² 1919–1920 m. Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika, *LCVA*, f. 384, ap. 3, b. 534, l. 58.

⁶³ 1920 m. gruodžio 8–15 d. Lietuvos kariuomenės sudėties žinios, *ten pat*, f. 929, ap. 4, b. 119, l. 41.

⁶⁴ Pulko teismas – Lietuvos Respublikos (1919–1940) kariuomenės teisėsaugos institucija, steigiamą prie kiekvieno atskiro karinio vieneto, kuriame buvo 400–500 karių. Kariuomenės dalys, kurias sudarė mažiau karių, Pulko teismo klausimais buvo priskiriamos artimiausiam didesniajam kariniam daliniui. Pulko teismą sudarė pirmininkas ir keturi nariai (du karininkai ir du kareiviai). Prie teismo buvo raštinė, kurioje dirbo vedėjas ir raštininkai byloms rengti ir raštinės darbams atlikti, priklausomai nuo darbo apimtys. Teisme kaltinimą palaikė vienas iš karininkų, buvo leidžiama gynyba. Pulko teismas vadovavosi receptuotais carinės Rusijos imperijos teisės šaltiniais – 1864 m. Baudžiamojo proceso įstatymu, 1869 m. Karinių įstatymų sąvadu ir jo papildymais iki 1907 m., ypač XXII, XXIII ir XXIV knygomis, 1903 m. Baudžiamuoju statutu ir 1919 m. Pulko teismo įstatais, jų vėlesniais pakeitimais ir papildymais, kitomis teisės normomis, kurios buvo pakoreguotos teismo organizacijos ir kompetencijos aspektais, neprieštaravo kitiems Lietuvos valstybės įstatymams, Konstitucijai ir kariuomenės organizacijai. Teismo kompetencijai priklausė karininkų, išskyrus bataliono vadą ir kitus aukšto rango karininkus, ir kareivių bylos (nuo 1927 m. – tik kareivių) dėl nusikalstamų veikų, nesusingusių su teisių susiaurinimu, kurių žalos atlyginimo ieškinyms nesiekdavo 10 000 auksinų arba daiktų vertė buvo ne didesnė kaip 1000 auksinų. Pulko teismas galėjo skirti nuobaudas, pinigines baudas, arešto ir laisvės atėmimo bausmes, kurios turėjo būti atliekamos areštiniėje, karo kalėjime arba drausmės dalyje. Nepatenkinti Pulko teismo sprendimu kaltinamieji turėjo teisę apskųsti sprendimą pulko vadui, kuris galėjo peržiūrėti ir tvirtinti teismo nuosprendį arba perduoti netvirtintą Armijos teismui. Pulko teismo sprendimą galima buvo apskųsti kasacine tvarka per septynias dienas Armijos teismui, kurio sudėtį dažniausiai papildydavo Pulko teismo karininkai. Nuo 1921 m. liepos 20 d. Pulko teismo sprendimai buvo galutiniai, bet kasacine tvarka galėjo būti skundžiami Vyriausiajam Tribunalui (nuo 1933 m. – tik šiam aukščiausiajam teismui). Vietovėse, kuriose veikė Pulko teismas, ypatingais atvejais buvo sudaromas Karo (nuo 1928 m. – Karo lauko) teismas.

Karinis tardytojas
Viktoras Engleris
(*Lietuvos kariuomenės
karininkai
1918–1953 m., V,
2003, t. III, p. 110*)

Teismo kandidatas karinio
tardytojo teisėmis Mikolajus
(Mikas) Makarauskas
(*Lietuvos kariuomenės
karininkai 1918–1953,
V, 2005, t. V, p. 135*)

klausimais, rengė Armijos teismo statuto projektą ir pan.⁶⁵

Armijos teismas tapo savarankiška kariuomenės dalimi. KAM sistemoje tarnaujantys karininkai ir karo valdininkai teisės ir karo mokslus buvo baigę Rusijos universitetuose, karo akademijose ir mokyklose. Nors apskritai karininkų teisininkų trūko, tačiau teisme dirbančių karininkų išsilavinimas ir kompetencija nekėlė ir nekelia abejonių. Pavyzdžiui,

gen. mjr. A. Zarinas buvo baigęs Konstantino 2-ąją karo mokyklą, Aleksandro karo teisės akademiją, tarnavo Minsko karinės apygardos teismo valstybės gynėju, iki karo tarnybos Lietuvos kariuomenėje dirbo Teisingumo ministerijos Gardino apygardos teismo pirmininku; plk. P. Šniukšta buvo baigęs Maskvos universiteto Teisės fakultetą, iki karo tarnybos Lietuvos kariuomenėje dirbo prisiekusiojo advokato padėjėju Panevėžyje ir Mintaujoje (Jelgavoje), Mintajos teismo Civilinio skyriaus sekretoriumi, Lietuvos Respublikos teisingumo departamento direktoriumi, Vilniaus miesto taikos teisėju, Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėjo padėjėju; krn./plk. Viktoras Engleris⁶⁶ buvo baigęs Pskovo kadetų mokyklą, Pavlovo karo mokyklą, Aleksandro karo teisės akademiją; plk. Itn. E. Vimeris, baigęs Kijevo universiteto Teisės fakultetą, dirbo Suvalkų apygardos teisme teismo kandidatu, teismo tarytoju, taikos teisėju, teismo vyr. kandidatu; mjr. Eduardas Balbachas buvo baigęs Vladimiro karo mokyklą; mjr. J. Byla – Petrogrado universiteto Teisės fakultetą, karo mokyklos kursus, mjr. J. Liandsbergis (Žemgaila) – Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakultetą; kpt. J. Bataitis – Vladimiro karo mokyklą; kpt. P. Budrevičius – Tiflisio (Tbilisio) karo mokyklą, buvo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sekretoriaus padėjėjas; kpt. R. Chodakauskas – Charkovo universiteto Teisės fakultetą, Vladimiro karo mokyklą; kpt. Jonas Danauskas – Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakultetą; kpt. Petras Kairys – Sankt Peterburgo karo mo-

⁶⁵ 1920 m. KAM Juriskonsulto įstaigos įkūrimas vietoje siūlyto anglų projekto, *ten pat*, f. 483, ap. 7, b. 29, l. 2; R. Liormonas, Atsiminimai apie Krašto apsaugos ministerijos organizavimosi pradžią 1918–1919 m., *Karys*, Nr. 5, 1965, p. 163.

⁶⁶ 1920 m. rugpjūčio 30 d. Viktoras Engleris įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Nagrinėjamo laikotarpio Armijos teismo dokumentuose nurodomas V. Englerio karinis laipsnis – karininkas arba pulkininkas, tačiau *de jure* tik 1925 m. gegužės 20 d. Lietuvos Respublikos Prezidento aktu jam buvo suteiktas pulkininko laipsnis. Todėl toliau nurodomas jo karinis laipsnis – krn./plk.

kyklą; krn./kpt. Aleksas Lavyšas⁶⁷ – Sankt Peterburgo universitetą, Petrogrado karo mokyklą, dirbo Grinkiškio nuovados teismo tardytoju; kpt. Mykolas (Mikas) Mataitis – Dorpato (Tartu) universiteto Teisės fakultetą; kpt. Juozas Pepečys – Maskvos universiteto Teisės fakultetą, Aleksejaus karo mokyklą; kpt. Pranas Rimša – Dorpato (Tartu) universiteto Teisės fakultetą, Peterhofs praporščikų mokyklą; kpt. Karolis Žalkauskas – Maskvos universiteto Teisės fakultetą, Aleksejaus karo mokyklą; vyr. ltn. Sergi(e)jus Bukevičius – Aleksejaus karo mokyklą; vyr. ltn. Jonas Protenas Kubilius – Aleksejaus karo mokyklą; karo valdininkas Juozas Grigaitis – Maskvos universiteto Teisės fakultetą; karo valdininkas Mečius Rošinskas – Demidovo teisės licėjų Jaroslavyje; laisvai samdomas Mikolajus Makarauskas⁶⁸ – Aleksandro karo teisės akademiją, Nikolajaus karo inžinerijos mokyklą⁶⁹.

Armijos teismo tarnautojų darbas buvo sunkus, tačiau, turint omenyje to laikotarpio valstybės ekonominę padėtį ir tai, kad karininkai po keletą mėnesių negaudavo atlyginimo, buvo tinkamai įvertintas, o alga mokama beveik laiku. Todėl svarbu pateikti duomenų apie pirmuosius teismo tarnautojų atlyginimus. Teismo dalis: teismo pirmininko atlyginimas buvo 1800, teismo nario – 1600, teismo sekretoriaus – 1200, teismo kandidato – 1000, raštininko – 600 auksinų. Karinio valstybės gynėjo institucijos valstybės gynėjo – 1800, valstybės gynėjo padėjėjo – 1600, tardytojo – 1500, valstybės gynėjo sekretoriaus – 1000, valstybės gynėjo kanceliarijos raštininko ir tardytojų raštininko – 600 auksinų. Teismo ir valstybės gynėjo Bendrosios da-

⁶⁷ 1921 m. birželio 14 d. Aleksas Lavyšas buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į Armijos teismą. Spalio 25 d. jam buvo suteiktas kapitono laipsnis. Tačiau Armijos teismo darbe iškilo teisminio darbo problemų, susijusių su šio karininko lietuvių kalbos mokėjimu ir galimybėmis užimti karinio tardytojo vietą, įgyti atitinkamą laipsnį. Dėl to buvo sudaryta komisija, kuri nusprendė, kad karininkas negali eiti tardytojo pareigų, nes nemoka lietuvių kalbos, ir nuo 1921 m. birželio 15 d. komandiravo jį į karinio tardytojo kpt. P. Rimšos kanceliariją. Krn. A. Lavyšui buvo paskirtas šešių savaičių laikotarpis, per kurį jis turėjo išmokti lietuviškai. Vėliau turėjo įvykti antroji perklausia. Gruodžio 23 d. teismo kandidatas kpt. A. Lavyšas kaip nemokantis lietuvių kalbos buvo atšauktas iš karinio valstybės gynėjo žinios ir perduotas Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus viršininko žinion.

⁶⁸ 1921 m. rugpjūčio 18 d. Mikolajus (Mikas) Makarauskas pradėjo tarnauti Lietuvos kariuomenėje – Armijos teisme – laisvai samdomu tarnautoju. 1923 m. kovo 29 d. jo Rusijos kariuomenės pulkininko laipsnis nebuvo pakeistas, bet prilygintas Lietuvos kariuomenės pulkininko laipsniui. 1926 m. sausio 16 d. jam *de jure* buvo suteiktas Lietuvos kariuomenės pulkininko laipsnis, o gegužės 31 d. ir Lietuvos Respublikos pilietybė. Tačiau oficialiuose nagrinėjamo laikotarpio Armijos teismo dokumentuose laisvai samdomas M. Makarauskas įrašytas kaip „rusų tarnybos“ pulkininkas arba tiesiog pulkininkas.

⁶⁹ 1923 m. balandžio 24 d. KAM Kariuomenės teismo karininkų ir karo valdininkų sąrašas, *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 27, 66–67; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 114, 159, 177–178, 223, 228, 260; 2003, t. 3, p. 27, 212; 2004, t. 4, p. 131, 293; 2005, t. 5, p. 38–39, 173–174.; 2006, t. 6, p. 51–52, 268, 275; 2007, t. 7, p. 333–334; 2008, t. 8, p. 251, 299, 325.

lies mašininkės – 700, registratoriaus – 600, kurjerio – 500, pasiuntinio – 300 auksinų⁷⁰. 1921 m. sausio 1 d. pagrindinių teismo tarnautojų atlyginimai pakito. Teismo pirmininko atlyginimas siekė 2200, teismo nuolatinio nario – 1950, karinio valstybės gynėjo – 2000, karinio valstybės gynėjo padėjėjo – 1600–1700, karinio tardytojo – 1550–1900, teismo kandidato – 1150, teismo sekretoriaus – 1400, teismo sekretoriaus padėjėjo – 1100, vertėjo – 1350 auksinų⁷¹. Kad galima būtų palyginti, pateikiame vidutinį auksino kursą 1919 m., kai du auksinai atitiko vieną litą. Kareivio dienos maisto davinys 1919 m. kainavo 4,7 auksino, o 1920 m. – 5,13 auksino⁷². Vykdamt tarnybines užduotis buvo apmokamos kelionės išlaidos, skiriami dienpinigiai⁷³. Teisme už dalyvavimą nagrinėjant bylą taip pat buvo atlyginama liudytojams, advokatams (už gynybą), gydytojams, kaligrafijos ekspertams ir pan. Karinių teisininkų ir kitų teismo tarnautojų veikla buvo pastebima, *ad vocem* teismo pareigybės vertinamos ir prilyginamos aukštomis karininkų pareigybėms. Pvz., teismo pirmininkas buvo prilygintas divizijos vadui, teismo nuolatinis narys – brigados vadui, karinis valstybės gynėjas – divizijos vadui, jo padėjėjas – pulko vadui, karinis tardytojas – pulko vadui, teismo kandidatas – atsargos bataliono vadui arba kuopos vadui, teismo sekretorius – pulko vado padėjėjui, jo padėjėjas – kuopos vadui, karinio valstybės gynėjo sekretorius – atsargos bataliono vadui arba kuopos vadui, jo padėjėjas – komandos viršininkui ir pan.⁷⁴

1. 1. Armijos teismo organizacinė struktūra

Armijos teismas buvo kolegialus organas ir posėdžiavo kolegijomis, kurias sudarė du nuolatiniai nariai (teismo pirmininkas ir teismo narys) ir dešimt laikinųjų narių (penki karininkai ir penki kareiviai), skiriamų dalies vado vieniems metams iš įvairių kariuomenės dalių patvirtinto sąrašo⁷⁵. Teismo posėdyje paprastai dalyvaudavo teismo pirmininkas ir keturi laikinieji nariai (du karininkai ir du kareiviai). Pastarieji buvo šaukiami šešiams mėnesiams, kas trys mėnesiai vyko rotacija, t. y. vieną laikinųjų narių karininko ir kareivio porą keisdavo kita⁷⁶. Tokia teismo sudėtis (du karininkai ir

⁷⁰ KAM Armijos teismo raštinių etatai, 1919 m. spalio 8 d., *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 305, l. 26.

⁷¹ Armijos teismui įsakymas Nr. 3/9, 1921 m. sausio 31 d., *ten pat*, b. 19, l. 50.

⁷² V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius, 1998, p. 200–201.

⁷³ 1919 m. birželio 25 d. KAM Juridinio skyriaus viršininko raštas krašto apsaugos ministrui dėl Armijos teismo etatų projekto, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 3, l. 48.

⁷⁴ 1920 m. rugsėjo 29 d. KAM Armijos teismo etatai, *ten pat*, f. 483, ap. 7, b. 18, l. 3–3 ap.

⁷⁵ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

⁷⁶ *Ten pat*.

du kareiviai) buvo tinkama sprendžiant kareivių ir iš dalies civilių asmenų bylas, tačiau prieštaravo karinės drausmės dėsniams ir netiko karininkų byloms spręsti, kai kareivis teisė karininką. Todėl Armijos teismo pirmininkas plk. P. Šniukšta ne kartą raštu kreipėsi į krašto apsaugos ministrą prašydamas duoti nurodymą karinių dalinių vadams, kad bent pusė skiriamų laikinųjų narių būtų majorai ar aukštesnio laipsnio⁷⁷. Buvo siekiama, kad teisiant karininkus dalyvautų aukštesnio laipsnio karininkai. Todėl dažniausiai teisme buvo sudaromos keturios skirtingos sudėties kolegijos – kareiviams, karininkams, pulkų vadams ir generolams teisti⁷⁸. Teismo posėdis buvo laikomas įvykusi, jei jame dalyvavo ne mažiau kaip du laikinieji nariai (karininkas ir kareivis)⁷⁹. Posėdžio metu tvarkai palaikyti buvo pasitelkiama ir sargyba, kurią paprastai sudarė vienas karininkas ir trys kareiviai⁸⁰.

Teismo pirmininką ir teismo narį krašto apsaugos ministro teikimu skirdavo Prezidentas. Šie teismo tarnautojai buvo skiriami iš karininkų, baigusių teisės mokslus ir tarnavusių kariuomenėje ne mažiau kaip trejus metus. Laikinieji nariai buvo teikiami dalinių vadų ir skiriami krašto apsaugos ministro. Šie karininkai ir kareiviai turėjo būti įgiję ne žemesnį kaip „liaudies“ mokyklos išsilavinimą ir tarnavę kariuomenėje ne mažiau kaip šešis mėnesius. Laikinieji nariai teismo posėdžiuose dalyvaudavo paeiliui pagal patvirtintą sąrašą⁸¹, į kurį patekdavo po rinkimų, burtų, dalies vado nuožiūra⁸², kas karinių teisininkų buvo laikoma netinkamu dalyku. Labai dažnai teismas buvo papildomas Pulko teismo karininkais⁸³. Laikiniesiems nariams, dalyvaujantiems teismo darbe, kaip ir kitiems teismo tarnautojams, atliekantiems tarnybines užduotis, buvo skiriami dienpinigiai, apmokamos jų kelionės išlaidos, jų pareigas kariuomenės dalyse ėjo kiti kariai. Laikinieji teismo nariai galėjo antrą kartą grįžti į ankstesnę tarnybą teisme praėjus ne mažiau kaip vieniems metams. Šias pareigas eidavo net pasibaigus nustatytam laikotarpiui (šešiams mėnesiams), t. y. tol, kol juos pakeisdavo kiti paskirti laikinieji nariai⁸⁴.

⁷⁷ 1921 m. gruodžio 14 d. KAM Armijos teismo pirmininko raštas krašto apsaugos ministrui dėl laikinųjų narių, *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 10, l. 35.

⁷⁸ **J. Byla**, Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai, *Mūsų žinynas*, 1925, Nr. 26, p. 209.

⁷⁹ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

⁸⁰ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 116/6, 1921 m. gegužės 20 d.

⁸¹ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

⁸² *Plačiau apie Armijos teismo laikinuosius narius žiūrėti 2 priedą.*

⁸³ **B. Juškys**, Teismo specialybė ir kariškieji teismai, *Kardas*, 1940, Nr. 4, p. 91.

⁸⁴ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

Prie Armijos teismo veikė trys raštinės – teismo, Bendrosios dalies, kari- nio tardytojo. Raštinės etatus tvirtindavo krašto apsaugos ministras, tarnau- tojus skyrė teismo pirmininkas ir karinis valstybės gynėjas atsižvelgdamas į raštinės darbo apimtį⁸⁵. Teismo pirmininkas atsakė už raštinės vidaus tvarką, prižiūrėjo raštvedybą, skirstė bylas ir darbus teismo tarnautojams. Teismo sekretorius tvarkė personalo, pirmininko dalies ir teismo raštinės raštve- dybą, t. y. skelbė tarnautojams teismo pirmininko įsakymus ir nurodymus. Teismo pirmininko žinioje buvo ir teismo raštininkai, kuriems kartais buvo pavedamos ir teismo sekretoriaus užduotys. Teismo raštinei priklausė ūkio dalis, kurios vedėjas tvarkė finansinę apskaitą, raštvedybos darbus⁸⁶, buvo at- sakingas už daiktinių įrodymų, pinigų ir kitų vertybių, izdo (pinigų dėžutės) saugumą ir kt. dalykus bei funkcijas⁸⁷. Teisme esančiam turtui apsaugoti vien sargo nepakako, todėl buvo nuspręsta, kad ūkio vedėjas apsigyvens teismo bute⁸⁸. Teismo dalies kanceliarijos personalą sudarė sekretorius, raštininkai, mašininkas, kurjeris, karinio valstybės gynėjo raštinės – sekretorius, raštinin- kai, pasiuntinys, karinių tardytojų raštinės – keletas raštininkų, priklausomai nuo karinių tardytojų skaičiaus⁸⁹.

1. 2. Karinio valstybės gynėjo institucija

Karinis baudžiamasis procesas susideda iš ikiteisminio tyrimo ir teismi- nio bylos nagrinėjimo, kurio teisės normos reguliuoja teismo, kaltinamojo, kaltintojo (karinio valstybės gynėjo), ikiteisminių tyrimo institucijų ir kari- nių pareigūnų veiklą tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Šios teisės šakos normos nustato baudžiamąjį proceso dalyvių – teisėjo, kaltinamo- jo, kaltintojo, gynėjo ir kitų asmenų – teises ir pareigas. Pagrindinis Lietu- vos Respublikos karinio baudžiamąjį proceso teisės šaltinis buvo 1869 m. Karinių įstatymų sąvado XXII, XXIII, XXIV knygos. Ikiteisminis tyrimas buvo pradamas kvota, parengtiniu tardymu (procesine forma), kuris buvo atliekamas siekiant surinkti asmens nusikalstamos veikos įrodymus ir pasi- rengti teisminiam bylos nagrinėjimui. Tai leido greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, atpažinti asmenis, išsiaiškinti įtariamuosius, kitus nu-

⁸⁵ *Ten pat.*

⁸⁶ 1923 m. KAM Kariuomenės teismo raštvedybos ir vidaus tvarkos instrukcija, *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 433, l. 32–35.

⁸⁷ Armijos teismui įsakymas Nr. 41/8, 1921 m. lapkričio 24 d., *ten pat.*, b. 19, l. 100.

⁸⁸ Armijos teismui įsakymas Nr. 30/2, 1921 m. rugsėjo 30 d., *ten pat.*, l. 86.

⁸⁹ KAM Armijos teismo raštinių etatai, 1919 m. spalio 8 d., *ten pat.*, b. 305, l. 26.

sižengimus, sudaryti sąlygas tinkamai išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme⁹⁰. Paprastai karinio valstybės gynėjo institucija organizuodavo ikiteisminį tyrimą, jam vadovaudavo, atlikdavo tyrimą ar atskirus jo veiksmus, jį kontroliuodavo baudžiamąjo proceso metu, turėjo teisę dalyvauti visuose tardymo veiksmuose, reikalauti papildomų tardymo žinių, teikti pasiūlymus dėl naujų asmenų patraukimo teismo atsakomybėn ir kitais tardymo klausimais, palaikyti valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose, kontroliuoti nuosprendžių teikimą ir jų vykdymą, koordinuoti ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus tariant nusikalstamas veikas, nagrinėti prašymus, pareiškimus ir skundus, dalyvauti teisėkūros procese, atlikti kitas funkcijas. Ikiteisminis tyrimas buvo baigiamas nutarimu nutraukti tyrimą arba kaltinamuoju aktu. Be pradinio tyrimo, kaip tam tikro parengiamojo etapo, dažniausiai buvo neįmanoma asmenų patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Karinio valstybės gynėjo institucijos veiklą prižiūrėjo karinis valstybės gynėjas (karo prokuroras *de facto* jau 3-iajame dešimtmetyje, *de jure* – nuo 1933 m.), kariniai tardytojai ir teismo kandidatai. Ši institucija veikė prie Armijos teismo⁹¹. Prezidento teikimu karinis valstybės gynėjas buvo skiriamas krašto apsaugos ministro, o pavaduotojas – tik ministro⁹². Karinis valstybės gynėjas pats arba kartu su padėjėjais vykdė kaltintojo funkciją bylose, gynė teisėtus valstybės, visuomenės (kariuomenės) interesus, tinkamai taikė įstatymus⁹³. Būtent kaltinamoji medžiaga, baudžiamosios bylos, kurios nepriklausė Pulko teismo kompetencijai, buvo siunčiamos kariniam valstybės gynėjui⁹⁴, kuris gautą iš karinio tardytojo bylą peržiūrėdavo, nustatydavo baudžiamosios bylos priklausomybę, kaltinamojo kaltę, išsiaiškindavo, ar visi bylos klausimai aiškūs. Vėliau visa tai atsispindėdavo kaltinamajame akte, kuris kartu su tardymo medžiaga buvo pateikiamas teismo posėdžio metu⁹⁵. Karinis valstybės gynėjas galėjo traukti atsakomybėn (baudžiamojon), surašyti kaltinamąjį aktą, atiduoti jį kartu su byla atitinkamam teismui, palaikyti teisme kaltinimą arba jo atsisakyti, užprotestuoti neteisėtus teismo sprendimus, gražinti bylą papildomai tirti, ją atnaujinti. Teismo atsakomybėn karinis valstybės gynėjas galėjo traukti karius be jų vadovybės sutikimo, kuri savo ruožtu telegrama arba telefonograma jam turėjo pranešti apie nenatūralias karių

⁹⁰ P. Ancelis, *Baudžiamąjo proceso ikiteisminis etapas*, Vilnius, 2007, p. 8.

⁹¹ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986, p. 439.

⁹² Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

⁹³ J. Byla, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 217.

⁹⁴ *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 131/1, 1919 m. rugpjūčio 14 d.

⁹⁵ *Ten pat.*

mirtis, stichines nelaimes, didesnio masto drausmės pažeidimus ir pan.⁹⁶

Iš karinių teisininkų krašto apsaugos ministras skirdavo karinius tardytojus karinio valstybės gynėjo žinion. Jam pasiūlius, krašto apsaugos ministras nustatydavo karinių tardytojų ir nuovadų skaičių. Kariniais valstybės gynėjais, teisėjais ir tardytojais negalėjo dirbti karininkai, teismo sprendimu atlikę bausmes areštiniėje arba kalėjime⁹⁷, pašalinti iš kurios nors valstybinės ar visuomeninės tarnybos, patraukti į teismą ir teisme išteisinti, pripažinti neišsimokėtiniais skolininkais, prižiūrimi dėl turto išėikvojimo. Minėtini ir laikinieji nariai, kurie taip pat negalėjo būti paskirti į Armijos teismą, jei buvo teisti arešto bausme be teisių susiaurinimo⁹⁸. Teismo pirmininkui, kariniam valstybės gynėjui pasiūlius arba administracijos, teismo korpuso karininkams, kariuomenės dalies viršininkui, kitų teismų ar prokuratūrų, policijos ar administracijos organams pranešus, karinis tardytojas pradėdavo bylą, atlikdavo parengtinį tardymą kariniam valstybės gynėjui prižiūrint. Be karinių tardytojų, veikė ir ypatingai svarbių bylų tardytojai, kurie nagrinėdavo bylą, įteiktą išimtinai kariniam valstybės gynėjui. Byla buvo inicijuojama, jei karys, civilis arba nukentėjęs asmuo įteikdavo skundą, pareiškimą arba apie įvykdytą nusikaltimą pranešdavo nusikaltėlis ar kiti asmenys, jei tardytojas buvo nusikalstamos veikos liudininkas⁹⁹. Karinis tardytojas apie atliktą darbą pranešdavo kariniam valstybės gynėjui teismo tvarkomojo posėdžio metu. Kariuomenės dalies viršininkas ir karinis valstybės gynėjas nutarimą kaltinamojo, nukentėjusiojo, inicijavusio bylą asmens nagrinėjamu klausimu galėjo apskųsti Vyriausiajam Tribunalui per 14 d. po jo paskelbimo. Armijos teismo sprendimą galima buvo apskųsti baudžiamosiose bylose kasacine, o politinėse bylose ir apeliacine tvarka¹⁰⁰. Teisme galėjo veikti ir apygardos teismų tardytojai, kai esant karo padėčiai buvo teisiami civiliai asmenys¹⁰¹.

1. 3. Karo milicija kaip ikiteisminio tyrimo institucija

Karinio valstybės gynėjo institucijai atlikti ikiteisminį tyrimą padėdavo Karo (lauko) milicija¹⁰², kaip karinės teisėtvarkos institucija, veikianti krašto

⁹⁶ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 164/4, 1921 m. liepos 14 d.; *Ten pat* Nr. 207/1, 1921 m. rugsėjo 6 d.

⁹⁷ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

⁹⁸ **J. Byla**, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 205.

⁹⁹ *Ten pat*, p. 216.

¹⁰⁰ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

¹⁰¹ **Z. Toliušis**, *Lietuvos teismų sutvarkymas*, Kaunas, 1922, p. 21.

¹⁰² Iki 1922 m. dokumentuose vartojamas Karo lauko milicijos arba tiesiog Karo milicijos pavadinimas, todėl straipsnyje, vengiant pasikartojimų, vartojami abu pavadinimai.

apsaugos sistemoje (KAS), ir milicija, priklausanti Vidaus reikalų ministerijos (VRM) žinybai, kurios įstatymų nustatyta tvarka atlikdavo kvotą, nusi-kaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, dalyvaudavo juos atskleidžiant ir iš dalies tiriant. Politinio pobūdžio kvotą dažniausiai atlikdavo žvalgybos ir saugumo organai. Pažymėtina, kad Lietuvos karo milicijos (policijos) istorija nėra tirta, todėl šiame skirsnyje trumpai pristatomi ir istoriniai procesai.

1. 3. 1. Karo milicijos organizavimas

Karo milicijos kuopos viršininkas Jonas Jočys
(Lietuvos kariuo-menės karininkai 1918–1953 m., V, 2004, t. IV, p. 77)

1919 m. sausio 5 d. buvo įsteigta Kauno miesto ko-mendantūra¹⁰³, o kovo 15 d. karo komendantas krn. Juo-zas Mikuckis suformavo Karo milicijos kuopą, kurios paskirtis buvo palaikyti tvarką mieste ir apskrityje, atlikti kvotas. Krn. Jonas Jočys buvo paskirtas jos viršininku, o kovo 25 d. krn. Jonas Šalkauskas padėjėju¹⁰⁴. Kuopoje labai trūko kareivių, todėl nuo kovo 29 d. į Karo mili-ciją iš 1-osios, 2-osios, 3-iosios, 4-osios ir Mokomosios komendantūrų kuopų bei Žvalgų komandos buvo skirta 60 karių, nuo gegužės 1 d. dar 77 kariai¹⁰⁵. Trūko ir kari-ninkų, todėl nuo balandžio 22 d. 1-ojo husarų eskadrono krn. Jonas Eidukaitis buvo paskirtas karininku prie Karo

milicijos kuopos¹⁰⁶. Balandžio 25 d. kuopoje buvo sudarytas raitelių būrys, jo vadu tapo minėtas karininkas. Birželio 10 d. Karo milicijos viršininko pava-duotojas krn. J. Šalkauskas buvo paskirtas jaunesniuoju karininku prie Kau-no miesto komendantūros Atsargos kuopos¹⁰⁷, o birželio 15 d. Grenadierių komandos j. krn. Liudvikas (Liudas) Kaufmanas – Karo milicijos kuopos vir-šininko padėjėju¹⁰⁸. Liepos 18 d. kuopa buvo performuota ir pavadinta Aps-krities kuopa. Laikiniai vado pareigas eiti buvo patikėta minėtam krn. J. Jo-

¹⁰³ 1919 m. sausio 5 d.–lapkričio 12 d. buvo vadinama Kauno miesto komendantūra, 1919 m. lapkričio 12 d.–1922 m. rugpjūčio 25 d. – Kauno karo komendantūra.

¹⁰⁴ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 107/2, 1919 m. balandžio 25 d., *LCVA*, f. 1126, ap. 4, b. 206, l. 367; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 107/3, 1919 m. balandžio 25 d., *ten pat*, l. 367 ap.

¹⁰⁵ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 107/2, 1919 m. balandžio 25 d., *ten pat*, b. 206, l. 367 ap.–368; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 115/9, 1919 m. balandžio mėn., *ten pat*, l. 389 ap.–390.

¹⁰⁶ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 146/1, 1919 m. birželio 3 d., *ten pat*, b. 209, l. 8.

¹⁰⁷ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 155/3, 1919 m. birželio 12 d., *ten pat*, b. 209, l. 33 ap.

¹⁰⁸ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 168/2, 1919 m. birželio 25 d., *ten pat*, b. 208, l. 579.

čiui. Karininkai Baikauskas¹⁰⁹ ir L. Kaufmanas buvo paskirti jaunesniaisiais karininkais prie įsteigtos Apskrities kuopos¹¹⁰. Išformavus komendantūros Sargybos kuopą, jos kareiviai papildė Apskrities ir Miesto kuopas¹¹¹. Rugpjūčio 1 d. kuopos vadu buvo patvirtintas krn. Kostas Rudaitis-Rudavičius¹¹². Performavus komendantūros kuopas, mėnesio pabaigoje kuopoje liko tik 1 karininkas, 1 viršila, 5 vyresnieji kariai, 15 jaunesniųjų karių ir 177 eiliniai¹¹³. Lapkričio 23 d. karo komendantui buvo įsakyta kurti Karo lauko miliciją¹¹⁴. Gruodžio 1 d. buvo suformuota Karo lauko milicijos komanda, viršininku paskirtas lttn. K. Rudaitis-Rudavičius¹¹⁵.

Karo lauko milicijos komandos viršininkas Kostas Rudaitis-Rudavičius (*Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, V., 2006, t. VI, p. 279)

1920 m. sausio 1 d. kuopa jau veikė kaip Karo lauko milicijos mokykla (nuo 1924 m. sausio 1 d. – Karo policijos mokykla¹¹⁶), viršininkas liko tas pats – lttn. K. Rudaitis-Rudavičius¹¹⁷. Iš pradžių ji įsikūrė Kęstučio g. 34 ir 37 (dab. Kęstučio g. 54 ir 53 (57)), rugsėjo 24 d. buvo perkelta į Gedimino g. 29 ir Kristijono Donelaičio g. 13¹¹⁸ (dab. Gedimino g. 43 ir K. Donelaičio g. 23). Spalio 11 d. mokykla vėl veikė Kęstučio g. 34 ir 37¹¹⁹. Vėliau buvo perkelta į Šančių karinį miestelį, o 1922 m. gegužės 19 d. – į Žaliakalnį, buvo įsikūrusi Aukštaičių (Nr. 33), Kipro Petrausko, Martyno Jaunkaus gatvių ir Vinco Kudirko alėjos apsuptyje¹²⁰. Į mokyklą patekdavo geriausi

¹⁰⁹ Tyrimo autoriui nėra žinomas šio karininko vardas.

¹¹⁰ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 206/3, 1919 m. rugpjūčio 2 d., *ten pat*, b. 209, l. 75. Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 206/5, 1919 m. rugpjūčio 2 d., *ten pat*; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 206/19, 1919 m. rugpjūčio 2 d., *ten pat*, l. 75 ap.

¹¹¹ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 206/11, 1919 m. rugpjūčio 2 d., *ten pat*.

¹¹² Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 206/34, 1919 m. rugpjūčio 2 d., *ten pat*, l. 76 ap.

¹¹³ Kauno miesto komendantūrai įsakymo Nr. 235/17 priedas, 1919 m. rugpjūčio 31 d., *ten pat*, l. 144–144 ap.

¹¹⁴ **D. Palkevičius**, *Karinės komendantūros 1918–1920 m.*, *Lietuvos archyvai*, 1999, Nr. 12, p. 68.

¹¹⁵ *Kauno karo komendantūra 1919–1929*, red. P. Jurelevičius, Kaunas, 1930, p. 14.

¹¹⁶ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 103/1, 1924 m. spalio 10 d.

¹¹⁷ *Ten pat*, Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 34/2, 1920 m. vasario 3 d., *LCVA*, f. 1126, ap. 4, b. 209, l. 84.

¹¹⁸ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 272/3, 1920 m. rugsėjo 28 d., *ten pat*, b. 217, l. 28.

¹¹⁹ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 289/14, 1920 m. spalio 15 d., *ten pat*, b. 218, l. 4 ap.–5; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 290/1, 1920 m. spalio 16 d., *ten pat*, l. 9.

¹²⁰ 1922 m. gegužės 19 d. KAM Karo milicijos mokyklos viršininko pareiškimas Kauno karo komendantui, *ten pat*, ap. 2, b. 222, l. 45 ap.; 1930–1933 m. Kauno miesto savivaldybės grindinio matavimo lapas, *Kauno apskrities archyvas (KAA)*, f. 214, ap. 1, b. 3592, l. 1–2.

naujokai, įvairių kariuomenės dalių kariai (nuo eilinių iki puskarininkių), išstarnavę kariuomenėje ne ilgiau kaip tris mėnesius, kurie pulkų vadovybės buvo teikiami kaip kandidatai čia mokytis. Du kartus per metus, dažniausiai gegužės ir lapkričio mėnesiais, mokykla pasipildydavo 100 karių. Daugiausiai buvo priimami lietuviai, ne žemesni kaip 170 cm ūgio, stambaus kūno sudėjimo, politiškai ištikimi, sąžiningi, drausmingi, teisingi, sveiki ir raštingi¹²¹. Eiliniai ir naujokai mokykloje turėjo išeiti nuo trijų mėnesių iki metų (dažniausiai devynių mėnesių), o puskarininkiai ir viršilos – keturių mėnesių mokslo kursą¹²². Po šešių savaičių mokymų apie 40 karių buvo perkelti į Mokomąjį būrį¹²³. Karo milicijos mokyklos kariai privalėjo mokytis tikybos, lietuvių kalbos, aritmetikos, rikiuotės ir statutų (Rikiuotės, Įgulos, Vidaus ir Lauko tarnybų, Drausmės), vokiečių „Mauser G98“ (vok. *gewehr* – šautuvas) veikimo niuansų, surinkti ir išardyti šautuvą (nagrinėjo sudedamąsias dalis), šaudymo teorijos, topografijos, istorijos, geografijos, gamtos mokslų ir specifinių dalykų. Buvo supažindinama su Karo milicijos funkcijomis (tarp kurių buvo tvarkos kariuomenėje ir visuomenėje palaikymas, ypač esant karo padėčiai), sudėtimi ir pareigų atlikimo būdais (pvz., Karo milicijos organizavimu), taisyklėmis ir instrukcijomis, policijos – teismo dalykų (Baudžiamojo ir Civilinio statutų nuostatų, protokolų rašymo, nusikaltimų aiškinimo – *aut. past.*)¹²⁴ bendrosiomis taisyklėmis, kurias derėtų aptarti plačiau, nes būtent jomis praktiškai vadovavosi Karo milicijos tarnybos kariai. Šias taisykles sudarė raštvedybos ir tiesioginių pareigų reikalavimai. Raštvedyboje svarbiausia buvo tinkamai tvarkyti raštinės knygas, registruoti, aprašyti atneštus daiktus, studijuoti gautus pranešimus, pareiškimus, protokolus, skundus, prašymus, ataskaitas, rankraščius, atlikti kvotą. Tiesioginės numatytos karo milicininkų pareigos buvo: prevencinių priemonių nusikaltimams valstybės ir visuomenės tvarkai viešų susirinkimų ir pasilinksminimų metu, asmens gyvybei ir turto neliečiamybei taikymas ir užtikrinimas, pasų ir asmens liudijimų tikrinimas, atostogaujančių karių priežiūra, neturinčiųjų asmens liudijimų, valkatų ir dezertyrų persekiojimas, tvarkos palaikymas miestuose ir kaimuose, kavinėse ir restoranuose, medžioklės ir žvejybos, naujokų šaukimo

¹²¹ 1921 m. rugpjūčio 11 d. KAM Generalinio štabo raštas 1-osios, 2-osios, 3-osios, 4-osios pėstininkų divizijų vadams, *LČVA*, f. 10, ap. 1, b. 66, l. 516.

¹²² 1922 m. KAM Karo milicijos mokyklos prie Kauno miesto ir apskrities komendantūros dėsniai, *ten pat*, f. 1126, ap. 2, b. 222, l. 15.

¹²³ Karo policijos informacija, Lietuvos kariuomenės Karo policija švenčia 90 metų jubiliejų, *Krašto apsauga*, 2009, Nr. 5, p. 10.

¹²⁴ 1920 m. birželio 22 d. KAM Karo lauko milicijos mokyklos prie Kauno karo komendantūros eil. Broniaus Teleišio liudijimas, *LČVA*, f. 1471, ap. 1, b. 1, l. 1.

taisyklių laikymosi priežiūra, žinių apie spaudos, suimtų ir nuteistų asmenų mirties bausmę vežimą, dingusių asmens dokumentų, nusikaltusių asmenų paieška¹²⁵. Mokyklos auklėtiniai ne tik išeidavo teorinį ir praktinį pėstininkų mokymo kursą, bet ir buvo rengiami gatvių kautynėms ir karo milicininkų pareigoms¹²⁶. Baigusių Karo milicijos mokyklą karių žinias tikrindavo Vietinės kariuomenės brigados vado įsakymu sudaryta komisija. Kariai, įvertinti ne mažiau kaip keturiais balais, buvo laikomi „pirmos rūšies gabumų“ j. puskarininkiais, o surinkę mažiau – „antros rūšies gabumų“ eiliniai. Nuolatiniai mokyklos kariai arba kariniai pareigūnai buvo ją baigę absolventai¹²⁷. Mokykloje paskaitas kariams skaitė civiliai ir kariškiai lektorai, rikiuotės pratimus kareiviai atlikdavo Adomo Mickevičiaus slėnyje. Kariai buvo apgyvendinti, jie pietaudavo Maironio g. įrengtoje valgykloje¹²⁸.

Karo milicijos mokyklos struktūra buvo kaip atskirosios pėstininkų kuopos. Joje buvo mokomoji (1-asis, 2-asis ir 3-iasis būriai) ir karo milicininkų dalys, o nuo 1920 m. lapkričio 1 d. ir puskarininkų būriai¹²⁹. Po kurio laiko mokyklos kariai buvo išskirstyti jau į dvi tris kuopas. Iš pat pradžių kariniai pareigūnai dėvėjo amerikietišką uniformą su lietuviškais skiriamaisiais ženklais¹³⁰, taikos metu – tik lietuvišką, buvo ginkluoti 98 modelio 7,92 mm „Mauser“ (Vokietija) ir 7,71 mm „Ross-Enfield M–14“ (Didžioji Britanija) šautuvais. Tyrimo autoriui pavyko rasti ir Karo lauko milicijos uniformos projektą, kuriame minima kepurė, antpečiai, kelnės. Šios uniformos detalėse – kepurės lankelyje, antpečiuose su balta ietimi centre ir kelnių antsiuvuose – vyrauja geltona spalva¹³¹. 1920 m. vasarą KAM buvo pateikusi ir Lietuvos karo milicijos projektą (uniforma, veiklą reglamentuojantys įstatymai), tačiau Steigiamasis Seimas jį atmetė¹³². Mokyklos personalo sudėtis: viršininkas – majoras, karo milicininkų būrio vadas – kapitonas, 3 leitenantai komandos viršininko teisėmis, 2 viršilos, 15–30 puskarininkų ir

¹²⁵ 1920 m. Kauno karo komendantūros Karo milicijos mokyklos programų projektas, *ten pat*, f. 1126, ap. 2, b. 129, l. 23–23 ap.

¹²⁶ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 423.

¹²⁷ 1922 m. KAM Karo milicijos mokyklos prie Kauno miesto ir apskrities komendantūros dėsniai, *ten pat*, f. 1126, ap. 2, b. 222, l. 15 ap.

¹²⁸ J. Demereckis, *Savanorio ir kontržvalgybininko atsiminimai*, Chicago, 1976, p. 36.

¹²⁹ Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 306/7, 1920 m. lapkričio 1 d., *LCVA*, f. 10, ap. 1, b. 66, l. 91 ap.; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 277/1, 1920 m. spalio 3 d., *ten pat*, b. 217, l. 50 ap.; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 278/1, 1920 m. spalio 4 d., *ten pat*, l. 54.

¹³⁰ J. Demereckis, *Savanorio ir kontržvalgybininko atsiminimai*, p. 36.

¹³¹ 1920 m. Karo lauko milicijos uniformos projektas, *LCVA*, f. 1126, ap. 2, b. 129, l. 31.

¹³² J. Demereckis, *Savanorio ir kontržvalgybininko atsiminimai*, p. 45–46.

Karo milicijos mokyklos kareivis. Apie 1920 m. (Kauno karo komendantūra 1919–1929 m., K., 1930, p. 50)

apie 300 kareivių¹³³. Mokykloje taip pat buvo įsteigtos kuopininkų, būrininkų, raštininko ir jų padėjėjų, ūkio dalies tarnautojų, paramedikų, arklinių, siuvėjų, batsiuvių ir virėjų pareigybės¹³⁴. Baigę mokyklą kariai dažniausiai papildydavo karo komendantūras, nedaug patekdavo į Generalinio štabo Žvalgybos skyrių, taip pat į miliciją (Geležinkelių ir Viešąją miliciją (policiją)). Mokyklos kariai dirbdavo su politiniais ir kriminaliniais, Žvalgybos skyrius – tik su politiniais, o VRM organai – tik su kriminaliniais nusikaltėliais. Dėl šių funkcijų dubliavimo kildavo įvairių nesusipratimų ir konfliktų¹³⁵, todėl stengtasi, kad baigę mokyklą arba tarnavę joje kariai papildytų minėtas žinybas.

1. 3. 2. Karo milicijos tarnybos

Karo milicija veikė prie Kauno miesto/karo komendantūros, komendantui pavaldus Karo lauko milicijos puskarininkis sekė visus savo srities politinius judėjimus, palaikė ryšius su KAM ir VRM įstaigomis, kurios, kaip ir kitos žinybos, neatidėliodamos ir neatsisakydamos tei-

kė reikalaujamas žinias. Komendantas turėjo karininką – padėjėją teismo klausimais, veikė Teismo skyrius¹³⁶. Pats komendantas turėjo teisę skirti pinigines baudas, areštą, ištrėmimą, izoliuoti, perduoti civilius asmenis bausti kariniams teismams, o komendantūra veikė Pulko teismo ir Karo teismo

¹³³ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 423.

¹³⁴ 1920 m. KAM Karo lauko milicijos dalies etatai, *LCVA*, f. 1126, ap. 4, b. 331, l. 8–9 ap.

¹³⁵ 1921 m. balandžio 11 d. KAM Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus viršininko raštas Vietinės kariuomenės brigados vadui, *ten pat*, l. 234.

¹³⁶ *Kauno karo komendantūra 1919–1929*, p. 15.

teisėmis¹³⁷, drausminėmis nuobaudomis nuteisti kariai buvo kalinami Kau-
no įgulos areštinėje¹³⁸. Karo milicijos mokyklos kariai atlikdavo procesinius
veiksmus kartu su kitomis ikiteisminio tyrimo įstaigomis ir teisės saugos ins-
titucijomis – suimdavo, atlikdavo kratas, kvotą, pvz., tyrė Kauno miesto ko-
mendantūros Mokomosios kuopos eilinio Prano Eimučio žūties aplinkybes,
atliko tardymą¹³⁹. Savo veiksmus Karo milicija koordinavo su kariuomenės
dalimis (pvz., suteikdavo ginkluotą pagalbą žvalgybos pareigūnams atliekant
kratas, įtariamųjų paiešką ir areštą) ir Lietuvos šaulių sąjungą (toliau – LŠS),
civilinėmis organizacijomis ir įstaigomis už KAM ribų. Daugiausiai Karo mi-

¹³⁷ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, p. 112; Karo (lauko) teismas – kariuomenės tei-
sės saugos institucija, steigama vyriausiojo kariuomenės vado, o šio nesant – krašto apsaugos
ministro arba žemesniųjų viršininkų. Teismas veikė teritorijoje, kurioje kariuomenė vykdė kovos
veiksmus arba kurioje buvo paskelbta karo padėtis. Kai kuriose vietovėse, kur reikėjo įsteigti
teismą, veikė Pulko teismas, jam buvo pavedama suformuoti ir Karo teismą. Karo teismą sudarė
karininkas (pirmininkas), du karininkai ir du kareiviai (nuo 1928 m. nagrinėjant karininkų by-
las – tik karininkai), kuriuos skirdavo teismą kuriantis viršininkas. Nusikaltusius karius baudžia-
mojon atsakomybės traukdavo tiesioginis jų viršininkas. Karo teismas vadovavosi receptuotais
carinės Rusijos imperijos teisės šaltiniais – 1869 m. Karinių įstatymų sąvadu, ypač XXII knyga,
1903 m. Baudžiamuoju statutu ir 1919 m. galioti pradėjusiais Karo teismo įstatais, jų vėlesniais
pakeitimais ir papildymais, kitomis teisės normomis, kurios buvo pakoreguotos teismo organi-
zacijos ir kompetencijos aspektais, neprieštaravo kitiems Lietuvos valstybės įstatymams, Konsti-
tucijai ir kariuomenės organizacijai. Karo teismas buvo sudaromas kiekvienai bylai arba keletui
karinių ir bendrųjų nusikaltimų bylų. Teismas išnagrinėdavo bylas greitai, tirdavo svarbias, aiš-
kias ir pavojingas nusikalstamąsias veikas dėl: pasipriešinimo viršininkui vykdamo pareigas ir jo
įsakymui ginklu; nevykdymo viršininko įsakymų; dezertyravimo ir raginimo dezertyuoti; pasi-
šalinimo vykdamo tarnybas prieš akivaizdoje; šalinimosi vadovauti daliniui; įsakymo nevykdymo
mūšio metu; kurstymo mūšio metu pasiduoti į nelaisvę arba dezertyuoti, savavališko pasidavi-
mo į nelaisvę; šnipinėjimo ir vagysčių, žmogžudysčių, kai asmenys suimami nusikaltimo vietoje;
ginkluoto sargybos užpuolimo; tyčinio sargybinio nužudymo; priešvalstybinės ir prieš naujai
vykdomos agitacijos; nusikaltimų valstybės suverenitetui, teritoriniam vientisumui ir konstituci-
nei santvarkai, krašto apsaugos tarnybai; nusikalstamų veikų, kurias padarė kariai, civiliai asme-
nys, ir veikų prieš juos, kurioms ištirti nereikia sudėtingo ir ilgo tardymo. Šių bylų nenagrinėjo
bendrosios kompetencijos teismai, kaip pirmoji instancija; teismas skyrėsi paprastesne įsteigimo
ir formavimo tvarka, supaprastintu procesu, pvz., nebuvo kaltintojo, gynėjo, sekretoriaus. Karo
(lauko) teismas buvo institucija iš esmės už teismo sistemos ribų, kadangi procesiniais ryšiais su
kitais teismais nebuvo susijęs, o teismo nuosprendžiai negalėjo būti skundžiami nei apeliacine,
nei kasacine tvarka, galima buvo tik kreiptis į Prezidentą su malonės prašymu. Karo (lauko)
teismo, kaip pirmosios instancijos teismo, nuosprendis įsiteisėdavo nuo priėmimo momento,
sprendimai turėjo būti įvykdomi per dvi dienas nuo paskelbimo, per šį laikotarpį nuteistajam
galėjo būti dovanota mirties bausmė. Sprendimas buvo tvirtinamas viršininko, kuris sudarė tei-
smą, patvirtinamas – vyriausiojo kariuomenės vado, jo nesant – krašto apsaugos ministro, kurie
sprendimą galėjo panaikinti arba patvirtinti, bylą perduoti nagrinėti Kariuomenės teismui.

¹³⁸ 1926 m. kovo 18 d. Karo kalėjimo viršininko raštas KAM Kariuomenės teismo valstybės
gynėjui, *LCVA*, f. 1473, ap. 1, b. 400, l. 30.

¹³⁹ *Kauno karo komendantūra 1919–1929*, p. 20.

licijos mokyklos kariai sudarė Prezidento Antano Smetonos asmeninę apsaugą, užtikrindavo viešąją tvarką (pvz., Kauno įgulos karių) ir užsienio valstybių atstovų saugumą svarbių vizitų metu (pvz., Antantės karinės misijos), prirėkus talkino milicijai¹⁴⁰, konvojuodavo karo belaisvius bolševikus (vėliau ir internuotus lenkus) į stovyklas, naujokus į kariuomenės dalis, ieškodavo dezertyrų, šnipų ir juos areštuodavo, atlikdavo žvalgybos, inkasavimo ir patruliavimo tarnybas (poromis – vienas puskarininkis ir vienas Mokomajame būryje tarnavęs kareivis), kurių metu palaikydavo karinę drausmę, užtikrindavo viešąją tvarką, tvarkė kariuomenės dalių judėjimą keliais. Šių tarnybų metu kartu tvarką palaikė ir 1-ojo husarų eskadrono „žandarų“ būrys, kuris taip pat darydavo kratas, malšindavo kilusius neramumus, palaikydavo tvarką Kauno įguloje¹⁴¹. Kariniai pareigūnai taip pat malšindavo riaušes, saugojo svarbius objektus, pvz., Prezidento butą (vėliau – Prezidentūrą), KAM (pvz., Žvalgybos) struktūras, Užsienio reikalų ministeriją (toliau – URM), KAM Juridinių skyrių ir Gynybos štabą, Kauno miesto/karo komendantūrą ir Įgulos areštinę, Artilerijos sandėlį, Armijos teismą, „Metropolio“ viešbutį, bankus, kalėjimą ir tiltus¹⁴², vykdė mirties bausmės nuosprendžius, dalyvavo 1920 m. vasario 22–23 d. ir 1923 m. sausio 9–15 d. Klaipėdos sukilimuose¹⁴³.

Karo milicija ikiteisminio tyrimo srityje daugiausiai bendradarbiavo su milicija (nuo 1924 m. sausio 1 d. – policija), kuri taip pat vykdė karo komendantų nutarimus, karo padėties metu vadovavosi Ypatingaisiais valstybės apsaugos įstatais, tačiau su karo padėtimi susijusių teisių neturėjo. Nagrinėjamu laikotarpiu milicijos dalys dalyvavo Nepriklausomybės kovose (1919–1920), vykdė piliečių apsaugos, tvarkos palaikymo tarnybas, neretai teisdavo ir baudavo, taikydavo kūno bausmes suimtiesiems¹⁴⁴. Karinės administracijos srityje milicija, kurios pareigūnai ryšėjo baltą raištį su užrašu „Milicija“, persekiojo karo tarnybos vengiančius asmenis, palaikydavo tvarką perdislokuojant kariuomenės dalinius, sekė, kad gyventojai vykdytų kitas

¹⁴⁰ K. Ališauskas, *Milicija, Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1959, t. XVIII, p. 467.

¹⁴¹ D. Palkevičius, *Karinės komendantūros 1918–1920 m.*, p. 80.

¹⁴² Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 153/1, 1919 m. birželio 10 d., *LCVA*, f. 1126, ap. 4, b. 209, l. 21; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 154/1, 1919 m. birželio 11 d., *ten pat*, l. 30; Kauno miesto komendantūrai įsakymas Nr. 313/2, 1919 m. lapkričio 16 d., *ten pat*, l. 300; Karo policijos informacija, Lietuvos kariuomenės Karo policija švenčia 90 metų jubiliejų, *Krašto apsauga*, p. 10; A. Anušauskas, *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940*, Vilnius, 1993, p. 42; Kauno įgulai įsakymas Nr. 40/1, 1921 m. liepos 27 d., *LCVA*, f. 1126, ap. 2, b. 260, l. 28.

¹⁴³ Klaipėdos sukilime Ypatingosios paskirties rinktinės Klaipėdos grupės sudėtyje dalyvavo 5 Karo lauko milicijos mokyklos karininkai ir apie 130 kareivių, vienas iš jų, Vincas (Juozas) Vilkas, žuvo.

¹⁴⁴ Č. Mancinskas, *Policija Lietuvoje 1918–1940 metais*, Vilnius, 1998, p. 11.

numatytas prievoles¹⁴⁵. Kiekvienas šios tarnybos tarnautojas turėjo gerai išmanyti su kariuomenės tvarka susijusius reikalus, karių nusikalstamas veikas, mokėti atlikti kvotas, prirėikus – sulaikyti karį. Kvotas milicija atlikdavo remdamasi receptuotais civilinio ir karinio baudžiamojo proceso straipsniais, numatytų taisyklių procesinėmis normomis, privalėjo pranešti karinei administracijai, kada buvo pradėta kvota ir kur siunčiami kvotos dokumentai. Jei nusikaltimą įvykdė vien kariai ir jei už jį skiriama bausmė nebuvo susijusi su teisių susiaurinimu, bausmė būdavo ne didesnė kaip įkalinimas paprastame kalėjime, tokia byla buvo siunčiama kariuomenės dalies vadui, o iš ten – perduodama Pulko teismui arba Armijos teismui. Milicijos viršininkas apie bylą perdavimą pranešimu informuodavo Armijos teismo karinį valstybės gynėją. Bylas, kuriose kartu su kariais buvo kaltinami ir civiliai asmenys, reikėjo persiųsti Apylinkės teismo teisėjui, kurio nuovados teritorijoje vyko nusikalstama veika. Kvotos dokumentus dėl nusikaltimų, už kuriuos baudžiama didesne bausme nei paprastas kalėjimas, reikėjo perduoti Apygardos teismo tardytojui, kuris, baigęs tardymą, bylą perduodavo minėto teismo valstybės gynėjui, jei nusikaltimas buvo padarytas karių kartu su civiliais asmenimis, o jei vien karių – Armijos teismo kariniam valstybės gynėjui. Milicija galėjo sulaikyti karius visais atvejais, išskyrus kai kariai būdavo karinės administracijos žinioje ir tam tikroje teritorijoje (pvz., kareivinėse). Karius laikyti civilinėje žinyboje buvo galima tik tada, kai nebūdavo vietos areštinėje (Karo kalėjime), pvz., civiliai asmenys arešto bausmes atlikdavo milicijos nuovadose, vėliau – IX forte. Apie sulaikytą karį milicija turėjo pranešti karinei administracijai¹⁴⁶. Svarbu paminėti ir tai, kad Kauno milicijos žinion kurį laiką buvo perduota ir specialiai sukurta Karo milicijos kuopa. Šios kuopos pagrindu 1924 m. Kaune buvo kuriamas policijos (raitosios) rezervas, kurio pagrindiniai uždaviniai buvo sutelkti jėga sklaidyti uždraustus susirinkimus ir susibūrimus, demonstracijas, atremti ginkluotus užpuolimus, plėšimus, malšinti riaušes, padėti palaikyti tvarką per gaisrus, saugoti viešąją tvarką ir rimtį. Vis dėlto svarbiausia milicijos užduotis buvo valstybės, piliečių apsauga, įstatymų ir tvarkos laikymosi priežiūra, pagalbos teikimas kitiems organams, kompetencijos sritis – vidaus saugumas ir tvarka. Kariuomenės kompetencijos sritis – išorinis valstybės gynimas. Prirėikus tiek kariuomenė, tiek milicija viena kitai teikdavo pagalbą, atlikdavo įvairias tarnybas. Valstybės institucijos išmanė savo pareigas, kompetenciją ir griežtai laikėsi nustatytų veiklos ribų, į kitų organų veiklos sritį kišosi tik vyresnybės įsakymu.

¹⁴⁵ *Lietuvos policija 1918–1928*, red. I. Tomašauskas, Kaunas, 1930, p. 145.

¹⁴⁶ J. D., Policija ir karių nusikaltimai, *Policija*, 1924, Nr. 4, p. 8.

Karo milicija buvo viena iš nedaugelio ikiteisminių tyrimo institucijų, kurios atlikdavo kvotą remdamosios Baudžiamojo (karinio) proceso įstatymo nustatytais taisyklėmis ir perduodavo nusikaltusį asmenį Armijos teismui. Tardymą dažnai atlikdavo Armijos teismo karinis tardytojas, kuris turėjo teisę patraukti įtariamąjį baudžiamajon atsakomybėn. Neretai kvotą atlikti buvo pasitelkiama ir paprastoji milicija, kuriai tiesiogiai tai buvo pavesta daryti remiantis konkrečiais įsakymais. Milicija pati nedarydavo išvadų ir perduodavo surinktus duomenis atitinkamoms institucijoms ir tarnautojams, kurie, remdamiesi kvotos duomenimis, pateikdavo sprendimą. Armijos teisme byla negalėjo būti iškelta neatlikus kvotos, išimtis – karo metas, kai įtariamąjį galima buvo patraukti į teismą neatlikus nuodugnesnio tardymo, jei nusikaltimas buvo aiškus. Paprastai kvotos dokumentuose buvo nurodomas kvotos laikas, bylos dalyvio pavardė, vardas, tėvo vardas, darbovietė, tarnyba arba gyvenamoji vieta, amžius, išpažįstama religija, teistumas, santykiai su kitais bylos dalyviais, pateikiami dalyvių parašai, daiktiniai įrodymai¹⁴⁷. Tėka pažymėti, kad nei paprastoji milicija, KAM Žvalgybos skyrius, nei Karo milicija, nei kariuomenės vadai ir viršininkai, turėję teisę atlikti kvotą, apklausa, surinkti reikalingas žinias, nebuvo tinkamai pasirengę¹⁴⁸.

2. ARMIJOS TEISMO VEIKLOS PRINCIPAI

2. 1. Teismo kompetencija

Armijos teismo veiklos kompetencija buvo plati. Taikos metu, nepaskelbus karo padėties, buvo nagrinėjamos karininkų, kareivių, karo valdininkų, KAM civilių tarnautojų, karo belaisvių, šaulių, karių ir civilių bylos, kurių turinys buvo susijęs su bendraisiais nusikaltimais ir nusikaltimais karo tarnybai ir drausmei, išskyrus bylas, priklausančias pulkų teismams¹⁴⁹. Būtent 1919 m. kovo 1 d. įvestas karo padėties režimas išplėtė šio teismo kompetenciją. Karo padėties režimas – tai tam tikras teisinis institutas¹⁵⁰, viena iš nepaprastosios padėties rūšių, kuri buvo paskelbta dėl užsienio valstybių karinės intervencijos, kitų priešiška nusiteikusių jėgų, vidaus politikos aplinkybių, kurios kėlė ginkluoto sukilimo, ardamosios agitacijos grėsmes. Remiantis

¹⁴⁷ A. Zarinas, Kvota karo baudžiamajame procese, *Mūsų žinynas*, 1927, Nr. 36, p. 288–301.

¹⁴⁸ 1919–1920 m. KAM Armijos teismo valstybės gynėjo raštas krašto apsaugos ministrui, *LCVA*, f. 483, ap. 7, b. 18, l. 10.

¹⁴⁹ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, p. 32.

¹⁵⁰ Institutas (lot. *institutum* – įstaiga) – tam tikrą visuomeninių santykių sritį reguliuojančių teisės normų kompleksas. Žr. V. Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, I d., p. 519.

šiuo teisiniu institutu buvo varžomos konstitucinės piliečių laisvės ir teisės, o valstybė administruojama karinių struktūrų, dėl to galiojo specialiosios įvairias gyvenimo sritis reguliuojančios taisyklės, veikė jų laikymąsi prižiūrinčios institucijos¹⁵¹. Specialusis įstatymas karo padėties režimui reguliuoti buvo Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, vėlesni jų papildymai ir pakeitimai¹⁵². Būtent šiuose įstatuose (pirmą kartą Lietuvos teisės aktuose) buvo paminėti ir karo teismai¹⁵³. 1919 m. pradžioje, kai dar nebuvo karo teismų, civiliai gyventojai turėjo būti teisiami Apygardos teismuose ir tik vėliau Armijos (Kariuomenės), Karo (lauko) teismuose¹⁵⁴. Įstatai buvo parengti skubotai, kaip ir dauguma karinės teisės aktų, paremti carinės Rusijos teise arba iš jos perimti. Jie reglamentavo karo padėties įvedimo ir įgyvendinimo tvarką, už tai atsakingų asmenų teises, bausmes. Karo padėties režimas galiojo didžiojoje Lietuvos dalyje visą nagrinėjamą laikotarpį, išskyrus 1920 m. kovo 4–liepos 23 d., kai ji buvo atšaukta¹⁵⁵. Esant šiam režimui Armijos teismas nagrinėjo jau minėtas ir civilių asmenų bylas dėl nusikaltimų, nurodytų Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str., kuriame numatyta galimybė taikyti mirties bausmę už tam tikrus nusikaltimus¹⁵⁶, paskelbus karo padėtį¹⁵⁷, ir Laikiniųjų Armijos teismo įstatų 17 str.¹⁵⁸

In praxi teismas nagrinėjo karių, karo valdininkų, KAM civilių tarnauto-

¹⁵¹ M. Kuodys, Karo padėties klausimas Lietuvos seimuose (1919–1927 m.), *Karo archyvas*, Vilnius, 2007, t. XXII, p. 225.

¹⁵² Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai – karo meto įstatymai, valstybės valdžios ir valdymo institucijų normatyviniai teisės aktai, taikos metu galiojo tik paskelbus karo padėtį (ypatingą teisinę padėtį, kuri aukščiausiosios valstybės institucijos sprendimu įvedama visoje valstybėje arba jos dalyje siekiant užtikrinti valstybės gynybą ir kitas svarbiausias prevencines funkcijas ginkluoto užpuolimo metu, kilus grėsmei), juose buvo numatytos griežtos priemonės šių teisės aktų reikalavimų pažeidėjams. Šie įstatai galiojo visoje valstybės teritorijoje arba jos dalyje, kurioje buvo paskelbta karo padėtis. Žr. Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 4/47; Nr. 4/48; Nr. 4/49.

¹⁵³ Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, *ten pat*, 1919, Nr. 5-3.

¹⁵⁴ M. Apanavičius, Kariniai teismai 1926–1940 metais, *Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos*, Vilnius, 2001, p. 240–245. 464.

¹⁵⁵ Įstatymas, *LVŽ*, 1920, Nr. 20/255; Įstatymas karo stoviui įvesti, *LVŽ*, 1920, Nr. 41/430.

¹⁵⁶ 1919 m. sausio 16 d. remiantis Laikiniuju Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymu mirties bausmė buvo panaikinta. 1919 m. kovo 5 d. Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. numatyta mirties bausmė galėjo būti taikoma tik karo padėties sąlygomis. 1920 m. birželio 10 d. Lietuvos Valstybės Laikinoji Konstitucija panaikino mirties bausmę. Tačiau 1920 m. liepos 23 d. priėmus įstatymą karo padėčiai įvesti, ji vėl buvo sugražinta.

¹⁵⁷ V. Jurgutis, Mirties bausmė Lietuvos baudžiamojoje teisėje, *Teisė*, 1932, Nr. 2, p. 162.

¹⁵⁸ M. Apanavičius, *Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje fašistinio režimo metais*, p. 125–126.

jų, karo belaisvių, šaulių, karių ir civilių bylas, kurių turinys buvo susijęs su bendraisiais nusikaltimais, nusikaltimais karo tarnybai ir drausmei, taip pat civilių bylas dėl tam tikrų nusikaltimų. Kariuomenės tarnautojai galėjo būti baudžiami ne tik karinių teismų, bet ir karinės vadovybės, civilinės administracijos organų, bažnytinių ir bendrosios kompetencijos teismų. Karinė vadovybė galėjo bausti už mažesnius tarnybinius nusikaltimus areštu (nuo vieno mėnesio), atleisti iš pareigų, o esant karo padėčiai – „atimti“ puskarininkio ir karininko laipsnį, už valdiško turto išėikvojimą ir su juo susijusias veikas – skirti nuobaudas, išieškoti nuostolius. Civilinės administracijos organai – mokesčių inspektorius, apskrities viršininkas, apskrities valdybos narys – už prekių supirkinėjimą, laikymą, pervežimą be leidimo prekių prekybos suvaržymo zonoje turėjo teisę bausti iki šešių mėnesių areštu ir turto (piniginėmis) bausmėmis. Muito, akcizo, pašto, prekybos, pramonės, miškų valdymo įstaigos už nustatytų žinybinių taisyklių nesilaikymą baudavo turto bausmėmis. Nepatenkinti civilinių įstaigų, komisijų sprendimais kariai nustatytu laiku galėjo skųstis bendriesiems teismams. Jie šiuos skundus su bylomis, pvz., mūto ar pelno, sujungtas su asmenine byla, perduodavo karinei vadovybei, kuri, jas išnagrinėjusi, nusprendavo, kokia tvarka – drausmine ar teismo – bausti. Bažnyčios teismai teisdavo karo kapelionus už bažnytinių įstatymų pažeidimą, svetimoteriavimą, jei kaltinamas asmuo prašydavo išskirti arba bausti remiantis Bažnyčios taisyklėmis. Bendrosios kompetencijos teismai nagrinėdavo teismo tarnautojų bylas dėl nusikaltimų, įvykdytų dar nepradėjus karo tarnybos, dėl kriminalinių nusikaltimų, padarytų karių ir civilių, dėl karinių nusikaltimų, jei kaltinamasis buvo įvykęs keletą nusikaltimų, kurių sunkiausias priklauso bendrųjų teismų kompetencijai. Čia kariai už kriminalinius nusikaltimus buvo baudžiami remiantis kariniais įstatymais, o paskirtos bausmės buvo keičiamos kariams taikomomis bausmėmis. Nuteistasis ir karinės vadovybės atstovas galėjo įteikti bausmės pakeitimo reikalavimą, kurį patenkindavo civilinis teismas¹⁵⁹. *In absentia*¹⁶⁰ sprendimų Armijos teisme nebuvo¹⁶¹. Svarbu pažymėti, kad milicija ir kiti civiliniai administracijos organai galėjo suimti karių ir laikinai įkalinti laikydamiesi nustatytos tvarkos. Bendrosios kompetencijos teismai ir teismo tardytojai pranešdavo karinei vadovybei apie sulaikytus karius, bylų iškėlimą ir nutraukimą¹⁶².

Baudžiamojo statuto įstatymai taip pat išplėtė Armijos teismo kompe-

¹⁵⁹ J. Byla, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 205.

¹⁶⁰ Iš lot. k. – teisimas už akių.

¹⁶¹ J. Byla, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 217.

¹⁶² *Ten pat*, p. 205–206.

tenciją. Pvz., 1920 m. vasario 25 d. buvo priimtas Baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo įstatymo 12 str., pagal kurį teismui buvo teisingos šios bylos: a) dėl ginkluoto sukilimo, b) dėl valstybės gynybos pajėgų mažinimo naikinant geležinkelius, telegrafus, telefonus, tiltus ir kitas susisiektimo priemones, c) dėl nusikaltimo žmogaus gyvybei¹⁶³. Armijos teismo veikla rengiant bylas teismo posėdžiui apėmė dvi svarbiausias sritis – bylos atidavimą teismui ir kitos medžiagos, susijusios su byla, jam parengimą. Prieš atiduodant bylą teismui turėjo būti atlikta kvota, baigtas visapusiškas parengtinis tardymas¹⁶⁴. Tik tada byla pasiekdavo teismą, kur buvo atliekamas teisminis tardymas ir priimamas sprendimas. Teismo posėdis vykdavo dalyvaujant kariniam valstybės gynėjui, advokatui (ne visada), teisiamajam, liudytojams (jei tokių buvo), ekspertams ir kitiems teismo proceso dalyviams, laikantis įstatymo nustatytų teismo veiklos principų¹⁶⁵. Nesant kurio nors teismo tarnautojo, jo pareigas (darbus) perimdavo žemesnes pareigas einantis tarnautojas. Pvz., teismo nuolatinis narys (teisėjas) atlikdavo teismo pirmininko pareigas, karinio valstybės gynėjo – jo padėjėjas ir pan. Bylos nagrinėjimo procesas teisme baigdavosi paskelbus nuosprendį, kuris, jei nebūdavo pateikiama apeliacija arba kasacija, įsiteisėdavo per 14 dienų.

Teismas nagrinėjo bylas pagal supaprastintas procesines taisykles. Bylos nagrinėjimo procesas, kaip ir bendrosios kompetencijos teismuose, buvo oficialus aktas. Jis vyko lietuvių kalba, viešai (nors ne visada), išskyrus teismuosius posėdžiuos (kai buvo išklausomas kaltinamasis, liudytojai, žinovai, skelbiami aiškinimo, ekspertizės, įkainojimo dokumentai, kratos protokolai ir kt. raštai), tiesioginis, laikantis žodinio bylos nagrinėjimo ir aiškinimo(-si) principų, laisvai vertinant įrodymus. Karininkai ir kareiviai buvo tardomi nepažeidžiant lygių teisių principo ir traukiami baudžiamojon atsakomybėn be tiesioginio viršininko sutikimo. Karinio baudžiamojo proceso tvarka buvo taikoma tik baudžiamosioms byloms dėl nusikaltimų ir drausminių nusižengimų, o civilinės teisės ginčai, pvz., turto, šeimos, pasižadėjimų, išskyrus nuostolių išieškojimą iš už kriminalinių nusikaltimą nuteisto asmens, buvo nagrinėjami bendruosiuose ir kituose ypatinguosiuose, ne kariniuose, teismuose. Tačiau civilinis ieškinyš iki tam tikros sumos galėjo būti pareikštas prieš nagrinėjant bylą ir sprendžiamas kariniuose ir civiliniuose teismuose¹⁶⁶.

¹⁶³ Baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo įstatymas, *VŽ*, 1920, Nr. 20/243.

¹⁶⁴ **M. Apanavičius**, *Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje 1926–1940 m.*, p. 150.

¹⁶⁵ *Ten pat*, p. 174.

¹⁶⁶ **J. Byla**, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 206.

Kariniuose teismuose buvo nagrinėjami žalos atlyginimo klausimai, susiję su kariniais nusikaltimais. Tačiau būta ir skirtumų, nes bylos buvo nagrinėjamos greitai, laikantis karinės drausmės ir tvarkos. Karinių įstatymų sąvado XXIV knygoje buvo nustatytas trumpesnis laikas, supaprastintos procedūros, apribotas viešumas spaudoje, šalims neleidžiama kritikuoti valstybės įstatymų¹⁶⁷. Armijos teisme bylai išnagrinėti buvo nustatyti griežti terminai, vėliau panaikinti, išskyrus byloms dėl valstybės išdavimo ir politinių nusikaltimų, ir apeliacinė instancija. Kariniuose teismuose bylos buvo sprendžiamos iš esmės, nuosprendžiai priimami balsų dauguma. Teismas, išklausęs abi šalis, išeidavo į kitą patalpą, kur svarstydavo bylos klausimus, kaltės įrodymus. Teismo posėdžiuose kaltinamajam dalyvauti buvo būtina, pasišalindavęs teisiamašis buvo ieškomas milicijos, kariuomenės, apie tam tikro asmens paiešką skelbta spaudoje¹⁶⁸.

Armijos teismo teisiami asmenys turėjo teisę į gynybą. Vadovaujantis bendromis taisyklėmis, kaltinamųjų gynėjai galėjo būti advokatai, kaip ir bendrosios kompetencijos teismuose¹⁶⁹. Galima buvo pasirinkti arba samdytis advokatūros gynėjus, susitarus su Apygardos teismo pirmininku, bylose dėl tarnybinių nusikaltimų ir kviestis teisininkus, rikiuotės ar atsargos karininkus, besiverčiančius advokato praktika¹⁷⁰, tačiau prieš tai reikėjo susitarti su kariuomenės dalies viršininku. Kai teisiamašis prašydavo skirti gynėją, baudžiamosiose bylose dėl bendrų nusikaltimų buvo skiriamas advokatas, o dėl karinių – teismo kandidatas karininkas¹⁷¹. Teismo posėdyje dalyvaujantys prisiekę gynėjai gaudavo atlyginimą, kuris svyravo nuo 50 iki 300 auksinų¹⁷².

Paprastai teismo procese dalyvauja dvi šalys – kaltintojas ir kaltinamasis – lygiomis teisėmis, todėl yra išklausomos abi pusės, po to teismas pateikia sprendimą. Armijos teismo procese galiojo reikalavimo įteikimo ir apskundimo teisė. Tardymo metu gynėjas nedalyvaudavo, bet teisme jis vaidino ypatingą vaidmenį¹⁷³. Remiantis procesinėmis normomis, abi šalys teisme turėjo

¹⁶⁷ *Ten pat*, p. 217; V. Andriulis, M. Maksimaitis, V. Pakalniškis, J. S. Pečkaitis, A. Šenavičius, *Lietuvos teisės istorija*, Vilnius, 2002, p. 435.

¹⁶⁸ *Ten pat*, p. 217.

¹⁶⁹ R. Skipitis, *Nepriklausoma Lietuva. Atsiminimai*, Chicago, 1967, p. 182.

¹⁷⁰ S. Dvareckas, *Lietuvos teismai 1918–1940 metais*, Vilnius, 1997, p. 24.

¹⁷¹ J. Mackevičius, Karinio gynėjo darbas iki teismo posėdžio, *Kardas*, 1937, Nr. 11, p. 265.

¹⁷² Laikinieji Armijos teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 10/130.

¹⁷³ A. Zarinas, Gynimas karo teismuose, *Kardas*, 1926, Nr. 32, p. 504.

lygias teises¹⁷⁴. Tačiau *de facto* karinio valstybės gynėjo pozicija buvo aukštesnė ir įtakingesnė, nors ir kaltinamasis, remdamasis Karinių įstatymų sąvado XXIV knygoje numatytais procesinėmis normomis, turėjo teisę susipažinti su visa bylos medžiaga, turėti gynėją, vertėją, paskutiniojo žodžio teisę, pasikviesti liudytojų¹⁷⁵. Gynybai buvo skiriamos septynios dienos po kaltinamojo akto įteikimo. Gynėjui teisme buvo draudžiama nederamai elgtis, kalbėti apie su byla nesusijusius dalykus, vartoti įžeidžiamus žodžius, niekinti religines dogmas, menkinti valstybės prestižą, viršininukų išakymus, priminti teisėjams apie nagrinėjamos bylos svarbą, palaikyti tvarką teismo metu, kritikuoti nustatytą įstatymų vykdymo tvarką¹⁷⁶. Teismo pirmininkas turėjo teisę nutraukti gynėjo, nusizengusio teismo posėdžio tvarkai, kalbą, gynėjui, pakartotinai nusizengus, posėdžio metu galėjo būti atimta teisė kalbėti. Už kai kuriuos nusizengimus gynėjas galėjo būti net pašalintas iš posėdžio.

Nagrinėjamu laikotarpiu kariniai teisininkai baiminosi, kad kariuomės teismuose dirbsiantys civiliai advokatai gynėjai neigiamai paveiks kariuomenės tvarką¹⁷⁷, tačiau šis nuogąstavimas buvo nepagrįstas, nes tarp jų buvo daug teisinį išsilavinimą įgijusių ir išleistų į atsargą karininkų, kurie vertėsi advokato praktika arba dirbo teismuose¹⁷⁸. Gynėjas privalėjo išmanyti savo teises ir pareigas, baudžiamosios teisės ir proceso subtilybes, kada ir kokie veiksmai teismo posėdžio metu turi būti atlikti ir pan.¹⁷⁹ Gynėjo pareiga buvo apklausti kiekvieną liudytoją, teisiąmąjį, išsiaiškinti visas bylos aplinkybes, paneigti inkriminuojamą nusikaltimą arba išdėstyti teismui bausmę švelninančias aplinkybes¹⁸⁰. Svarbu pažymėti, kad Armijos teismo posėdžių metu, prisaikdinant liudytojus ir kaltinamuosius, dalyvaudavo kunigai arba karo kapelionai¹⁸¹.

¹⁷⁴ Karinis baudžiamasis procesas (arba teisena) – karinės baudžiamosios teisės formalioji dalis, nustatanti, kurios instancijos ir kokia tvarka baudžiamosios bylos keliamos, peržiūrimos, skiriamos ir vykdomos bausmės nusikaltėliams. Lietuvos Respublikoje buvo taikomi 1869 m. Karinių įstatymų sąvado XXIV knygos straipsniai, panaikinus tai, kas prieštarauja šalies Konstitucijai ir kariuomenės organizacijai. Jie buvo papildomi, keičiami atitinkamomis teisės normomis.

¹⁷⁵ M. Apanavičius, Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje fašistinio režimo metais, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*, 1964, t. IV, p. 131.

¹⁷⁶ A. Zarinas, *Gynimas karo teismuose*, p. 505.

¹⁷⁷ Carinės Rusijos karinių teisininkų nuomone, gynėjo dalyvavimas kariuomės teismuose – neigiamą įtaką karių drausmei turintis reiškinys. Tačiau, pvz., Vokietijos kariuomenėje tik žemesnės priklausomybės teismuose nebuvo skiriama gynėjų. Prancūzijoje tik karo žandarai kaltinamiesiems neleido turėti gynėjų, paprastai gynėjai galėjo būti kviečiami ir skiriami teismo.

¹⁷⁸ A. Zarinas, *ten pat*, p. 506.

¹⁷⁹ J. Mackevičius, *Karinio gynėjo darbas iki teismo posėdžio*, p. 267.

¹⁸⁰ J. Mackevičius, Karinis gynėjas, *Kardas*, Nr. 18, 1936, p. 489.

¹⁸¹ 1921 m. balandžio 2 d. Žemaičių vyskupijos kurijos Kaune raštas KAM Armijos teismo pirmininkui, *LCVA*, f. 507, ap. 7, b. 10, l. 130.

2. 2. Teismo veiklos kryptys

Lietuvos kariuomenės kariai buvo savanoriai arba mobilizuoti. Jiems tekdavo prisitaikyti prie visiškai naujų sąlygų, besąlygiškai paklusti viršininkų įsakymams. Tačiau ne visi vienodai prisitaikydavo prie gyvenimo kariuomenėje, atsirasdavo tarpusavio prieštaravimų, nusikalsti palankių aplinkybių¹⁸². Daugelis nusikaltimų buvo susiję su drausme ir karo tarnyba, nes kariai nebuvo tinkamai susipažinę su jos reikalavimais, nustatyta tvarka, jiems trūko ir būtinų kariui savybių – drausmingumo, sąžiningumo, paklusnumo ir pan. Armijos teismas baudė už didesnius nusikaltimus, kariuomenės dalių viršininkai – už drausmės nusižengimus, nors drausmines nuobaudas galėjo skirti ir teismas. Paprastai bausmė skiriama už padarytą nusikaltimą, kartu siekiant, kad nusikaltes asmuo atlygintų nuostolius, o jei jų nėra, moralinė arba fizinė nuobauda (pvz., išpėjimas) taikoma kaip prevencijos, nuo kitų nusikaltimų sauganti, priemonė¹⁸³.

1919–1922 m. Armijos teismas sprendė įvairias karių nusikaltimų bylas. Dažniausiai pasitaikantys karių nusikaltimai buvo šie: neįvykdyti įsakymai; pasišalinimas vykdant tarnybas; suimtų asmenų paleidimas; išreikštas nepasitenkinimas viršininko įsakymu; savavališkas veiksmų vykdymas ir grasinimai; jėgos panaudojimas prieš kitą karių, ginkluotas apiplėšimas; vagystė iš privačių asmenų einant tarnybą; mirtinas sužeidimas dėl neatsargumo; sargybinio įžeidimas žodžiu; plėšimas; pasisavinimas karinės amunicijos ir marodieravimas mūšio lauke; vagystės; sukčiavimas ir kyšio ėmimas; valdiško turto išėikvojimas, slaptas ginklo laikymas; šnipinėjimas; dezertyravimas; kūno sužalojimas; dokumentų klastojimas; tarnybinių pareigų viršijimas; karo grobio slėpimas ir išėikvojimas; pasišalinimas iš tarnybos; karininko uniformos dėvėjimas (kareiviui); sukčiavimas; įsigijimas valdiškų daiktų; išėikvojimas valdiškų pinigų lošiant kortomis; ginkluotas užpuolimas ir plėšimas; žmogžudystė apiplėšimo tiksliais; grasinimai ir reikalavimas pinigų; neteisėtas kratos darymas ir vagystė; girtavimas; triukšmo kėlimas ir muštynės viešoje vietoje; bendrininkavimas nusikalstamoje veikloje; bandymas dezertyruoti; neteisėtas naudojimas valdiškų daiktų; netinkamas pareigų atlikimas; pabėgimas iš areštinės siekiant pasišalinti iš karo tarnybos; atsisakymas duoti priesaiką; sąmyšio kėlimas tarp kareivių ir civilių; nevykdymas atsakingų pareigų; pasipriešinimas milicijai, jėgos panaudojimas prieš etninių ir religinių grupių narius (tarp karių); pasisavinimas sprogstamosios medžiagos; paskolinimas valdiško turto nesavanaudiškais tiksliais; pareigų vykdymas, kai karininkas pašalinamas iš einamų pareigų; viršijimas tarnybinių įgaliojimų; kė-

¹⁸² *Karo baudžiamasis statutai*, sud. J. Papečkys. Kaunas, 1922, p. 2.

¹⁸³ A. Jančys, Nusikaltimai ir bausmė, *Karys*, 1931, Nr. 4, p. 66.

sinimasis pasisavinti svetimą turtą; neteisėtas degtinės vartymas ir valdiško turto panaudojimas; tyčinis savęs sužalojimas (akių, ausų, pirštų, kojų ir pan.) bandant išvengti tarnybos; ginklo ir aprangos praradimas; tyčinis padegimas; tyčinis melagingų duomenų pateikimas suteikiant laipsnį; komunistinės literatūros platinimas; savavališkas kontribucijų rinkimas; kurstymas; ne laiku grįžimas į tarnybas; kyšio reikalavimas; turto prievartavimas; savanoriškas tarnavimas prieš kariuomenėje; sprogmėnų panaudojimas žvejyboje; valstybės pareigūno sumušimas.

Už išvardytus nusikaltimus Armijos teismas dažniausiai skirdavo pinigines (turto atlyginimo), arešto (namų arba areštinės¹⁸⁴), laisvės atėmimo bausmes, kurios turėjo būti atliekamos paprastame ir sunkiųjų darbų kalėjimuose ar areštinėje (Karo kalėjime)¹⁸⁵, drausmės dalyse¹⁸⁶, kalėti iki gyvos galvos arba mirties bausme sušaudant. Taikant nedrausmines bausmes buvo atimamas kario laipsnis, šalinama iš kariuomenės. Sunkiųjų darbų kalėjimo, tiesiogine šio

¹⁸⁴ *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 358/1, 1920 m. birželio 9 d.

¹⁸⁵ 1921 m. rugpjūčio 26 d. Kauno tvirtovės VI forte, kuris buvo Gričiupyje, netoli Tunelio g., buvo įsteigtas ir iki 1940 m. liepos 2 d. veikė Karo kalėjimas. Per šį laikotarpį keitėsi tik kalėjimo pavadinimas: a) 1921 m. rugpjūčio 26 d.–1922 m. sausio 19 d. – Karo kalėjimas; b) 1922 m. sausio 19 d.–1924 m. sausio 1 d. – Karo daboklė, c) 1924 m. sausio 1 d.–1928 m. birželio 1 d. – Karo kalėjimas, d) 1928 m. birželio 1 d.–1935 m. gegužės 1 d. – Karo kalėjimas ir drausmės dalis, e) 1935 m. gegužės 1 d.–1940 m. liepos 2 d. – Kauno komendantūros karo kalėjimas, kuris buvo KAS dalis. Pirmasis kalėjimo viršininkas buvo plk. lt. Kostas Barščiauskas, prižiūrėtojai, sargybiniai, kiti tarnautojai – kariai ir civiliai. Kauno komendantūros ir Karo milicijos (policijos) tarnybų kariai sudarė kalėjimo personalą. Kalėjimo tarnautojai buvo įsikūrę forto viduje esančiose kareivinėse. Kalėjimo vidaus struktūroje buvo organizuotos apsaugos ir pagalbiniai būriai. Kalėjime buvo bendrųjų ir tardymo kamerų, karcierių. Šiose patalpose buvo laikomi nuteisti ir laukiantys teismo kariai, čia jie gyveno pagal labai griežtą dienotvarkę. Kareiviai, nubausti drausmine ar teismo tvarka, galėjo būti ir buvo varomi dirbti įvairių darbų (namų ūkio, ūkio), tačiau griežtai buvo draudžiama versti dirbti fizinį darbą nubaustus karininkus, karo valdininkus ir karo gydytojus. Karo kalėjimo teritorijoje, panašiai kaip ir Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, buvo vykdomos ir mirties bausmės.

¹⁸⁶ Armijos ir Pulko teismų, kariuomenės dalies viršininko sprendimu nuteisti kareiviai (dažniausiai už nedidelius nusižengimus), net neatlikus kvotos, galėjo ir buvo siunčiami į Drausmės dalį. Drausmės dalis buvo sudaryta remiantis carinės Rusijos kariuomenės karinės patalpos kuopos/drausmės bataliono ir kuopos (rus. *военно-исправительная рота/дисциплинарный батальон/дисциплинарная рота*) pavyzdžiu. Lietuvoje Drausmės dalyje kareiviai buvo suskirstyti į dvi kategorijas. Tik atvykę kareiviai, kaip nedrausmingi ir atsiųsti be teismo, buvo skiriami į 1-ąją kuopą (būrį), kur turėjo išeiti dviejų mėnesių kursą. Kareiviai, kurie to dėl įvairių priežasčių negalėjo padaryti, buvo laikomi nepataisomais ir skiriami į 2-ąją kuopą (būrį), kurią daugiausiai sudarė už vagystes nuteisti asmenys. Ši dalis dažniausiai ir atlikdavo darbo tarnybas. Antrosios kategorijos kareiviai, sėkmingai baigę kursą, buvo grąžinami į dalis, o pirmosios kategorijos – perkeltami į 3-iąją kuopą (būrį), kuriame daugiausiai buvo dezertyrų. Jos sudėtis ir keisdavosi dažniausiai. Nuteistųjų, kurie buvo skiriami į Drausmės dalį, bausmė trukdavo nuo vienu metų ir keturių mėnesių iki dvejų metų ir aštuonių mėnesių. Pati kuopos veikla buvo reglamentuota Karinių įstatymų sąvado XVII knygos straipsnių nuostatų. Neretai Drausmės dalyje buvo naudojamos fizinės bausmės.

žodžio prasme, Lietuvoje nebuvo. Nuteisti kalėti asmenys bausmę atlikdavo tuose pačiuose kalėjimuose, skyrėsi tik *de jure* kalinimo režimas. Sunkiųjų darbų kalėjimo bausmė galėjo būti nuo ketverių metų iki gyvos galvos, paprasto kalėjimo – nuo dviejų savaitių iki metų, areštas – nuo vienos dienos iki šešių mėnesių¹⁸⁷. Siunčiamą į kalėjimą arba drausmės dalį nuteistąjį konvojuojantys asmenys privalėjo turėti teismo sprendimo nuorašą ir bylos išrašą, kurioje buvo pažymėta, kas, kada, už ką, kiek laiko atlieka bausmę. Šie dokumentai buvo įteikiami kalinimo įstaigos viršininkui. Teismo nuorašas turėjo būti įteiktas ir Teisingumo ministerijos Kalėjimų departamentui, ir Armijos teismo kariniam valstybės gynėjui¹⁸⁸. Apie teisiamus karius Armijos ir Pulko teismai pranešdavo Generaliniam štabui¹⁸⁹. Baigti nagrinėtos bylos, teismo knygos ir pan. buvo perduodamos saugoti KAM centriniam archyvui¹⁹⁰. Armijos teismas privalėjo periodiškai teikti žinias apie savo darbą. Pulko teismai pirmiausia sudarydavo metų ir kiekvieno ketvirčio atskirai bylų apyskaitas ir likus ne mažiau kaip 15 dienų iki ketvirčio ar metų pabaigos teikdavo žinias Armijos teismui, kuris rengdavo visų pulko teismų bendrą bylų apyskaitą ir likus ne mažiau kaip 30 dienų iki ketvirčio ar metų pabaigos teikdavo žinias krašto apsaugos ministrui. Armijos teismo kariniai tardytojai kaupdavo kiekvieno mėnesio bylų eigos žinias ir ne vėliau kaip prieš 7 dienas iki ketvirčio ar metų pabaigos teikdavo jas Armijos teismo kariniam valstybės gynėjui, kuris kartu su padėjėjais rengdavo kiekvieno mėnesio apyskaitas ir teikdavo jas krašto apsaugos ministrui. Armijos teismas ketvirčio ir metų darbo apyskaitas teikdavo krašto apsaugos ministrui¹⁹¹.

2. 3. Nagrinėtų bylų statistinės žinios

Šiame skyriuje plačiau reikėtų panagrinėti praktinę Armijos teismo veiklą, pateikti pavyzdžių. 1919 m. rugpjūčio 14 d. Armijos teismas pradėjo nagrinėti pirmąją bylą¹⁹², o jau rugsėjo 9 d. datuojamos pirmosios žinios apie įsiteisėjusius teismo sprendimus. Tą dieną Kauno miesto komendantūros ne rikiuotės kuopos vadas krn. Povilas (Povyilas) Dirkis buvo nubaustas už nusikalstamą veiką, numatytą Baudžiamojo statuto 671 str. I d. – už tai, kad 1919 m. liepos 10 d. sąmoningai neįtraukė į turto knygą dviejų iš vokiečių

¹⁸⁷ V. Andriulis, *Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918–1940*, Vilnius, 2000, p. 11.

¹⁸⁸ *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 212/1, 1919 m. gruodžio 28 d.

¹⁸⁹ *Įsakymas kariuomenei* Nr. 44/6, 1921 m. vasario 24 d.

¹⁹⁰ *Ten pat*, Nr. 201, 1921 m. rugpjūčio 31 d.

¹⁹¹ *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 265/1, 1920 m. kovo 10 d.

¹⁹² *Įsakymas kariuomenei* Nr. 498/1, 1920 m. gruodžio 4 d.

paimtų vežimų ir galvijų, – dvylikos dienų drausmės arešto bausme. Tačiau atsizvelgus į tai, kad nebuvo teistas ir pranešė apie įvykį savo viršininkui, Kauno komendantūros ūkio vedėjui, kaltinamajam buvo skirta tik viena diena drausmės arešto. Be to, remiantis 1919 m. sausio 31 d. minėto statuto papildymu, šis karininkas buvo nubaustas ir 300 auksinų pinigine bauda¹⁹³. Tačiau sprendimas buvo panaikintas remiantis Baudžiamojo statuto 261 str., nes bausmė negalėjo buvo pritaikyta dėl to, kad Lietuvos kariuomenė kariinių veiksmų prieš vokiečių kariuomenę nevykdė ir karo grobio paimti negalėjo. Remiantis Karinių įstatymų sąvado XIV knygos 910 str. 3 p. ir 974 str., bausmė buvo palikta galioti, turtas konfiskuotas karinės žinybos¹⁹⁴. Kitas nuosprendis datuotas rugsėjo 12 d., kai Karo (aviacijos) mokyklos kariūnas Antanas Janulionis buvo nubaustas, remiantis Karo baudžiamojo statuto 97 str. I d., už viršininko įžeidimą veiksmu skiriant vieną mėnesį kalėti, įskaitant iki teismo kalėta laiką¹⁹⁵.

Viena iš garsiausių ir sudėtingiausių Armijos teismo nagrinėtų bylų buvo Lenkijos karinės organizacijos (lenk. *Polska Organizacja Wojskowa*, POW) ir Panemunės šaulių organizacijos (lenk. *Organizacja Strzelców Nadniemeńskich*, OSN) byla¹⁹⁶. Teismas ėmėsi likviduoti 1919 m. rugpjūčio 28–29 d. lenkų organizuoto perversmo padarinius. Teismo pirmininkas – plk. P. Šniukšta, nuolatinis teismo narys – plk. lt. E. Vimeris, laikinieji nariai – 7-ojo pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio (Butigeidžio) pulko vyr. lt. Pranas Šlapiškas, vyr. psk. Petras Šaduikis, 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulko eil./grand. Jonas Jurkša. Šioje byloje kaltintojai buvo karinis valstybės gynėjas vyr. lt. Karolis Žalkauskas, padėjėjai kpt. Juozas Papečkys ir vyr. lt. J. Danauskas. Teismui sekretoriavo vyr. lt. P. Budrevičius, vertėja-

¹⁹³ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 220/1, 1920 m. sausio 16 d.

¹⁹⁴ 1919 m. rugsėjo 16 d. Armijos teismo sprendimas kr. P. Dirčio byloje, *LCVA*, f. 929, ap. 4, b. 107, l. 57–57 ap.

¹⁹⁵ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 189/1, 1919 m. gruodžio 4 d.,

¹⁹⁶ Plačiau apie POW bylą žr. **P. Janauskas**, *Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais*, Kaunas, 2005, 29 p.; **J. Papečkys**, **J. Rainys**, *P. O. W. (Polska Organizacja Wojskowa) Lietuvoje*, Kaunas, 1936, 184 p.; **G. Surgailis**, Lenkų mėginimas įvykdyti valstybės perversmą Lietuvoje 1919 metais, *Karo archyvas*, Vilnius, 1998, t. 15, p. 106–116; **P. Šniukšta**, Lenkų karo organizacijos veikimas Lietuvoje (Kariuomenės teismo P. O. V. bylos dokumentų duomenimis), *Policija*, Nr. 2 (6), 1925, p. 4–14; Nr. 3 (7), p. 6–12; Nr. 4 (8), p. 7–12; Nr. 5 (9), p. 5–8; Nr. 6 (10), p. 6–8; Nr. 17 (69), 1929, p. 317–320; Nr. 19 (71), p. 353–355; Nr. 20 (72), p. 374–375; Nr. 22 (74), p. 413–414; Nr. 23–24 (75–76), p. 434–435; Nr. 1 (77), 1930, p. 4–5; Nr. 2 (78), p. 24–25; Nr. 3 (79), p. 45–46; Nr. 4 (80), p. 64–65; Nr. 5 (81), p. 85–86; Nr. 6 (82), p. 104–105; Nr. 7 (83), p. 122–123; Nr. 10 (86), p. 183–185; Nr. 12 (88), p. 224–225; Nr. 13 (89), p. 248; Nr. 14 (90), p. 171–172; Nr. 16 (92), p. 304–305; Nr. 18 (94), p. 344–345; Nr. 19 (95), p. 367–369; Nr. 20 (96), 387–388; Nr. Nr. 22 (98), p. 428.

vo mjr. Juozas Ragažinskas. Teismo metu sargybos viršininku buvo paskirtas ltn. Juozas Kalėda¹⁹⁷. Armijos teismas baudžiamojon atsakomybėn patraukė 117 asmenų, tačiau 1920 m. gruodžio 14–24 d. Kauno apygardos teismo rūmų posėdžių salėje iš jų buvo teisiami tik apie 60.

Armijos teismas POW byloje (VDKM)

Sprendžiant šią bylą kariniais tardytojais dirbo gen. mjr. A. Zarinas, krn./plk. V. Engleris, mjr. J. Liandsbergis, karo valdininkas J. Rimša ir civiliai teisininkai – Aleksandras Žilinskas, jo padėjėjas Karolis Cigleris, tardytojai Steponas Vazbys ir Sokolovas¹⁹⁸. Kaltinamuosius gynė advokatai lenkai Adolfas Grajauskas (Grajevskis), Liubomiras Bociarskis, KAM juriskonsultas krn. Kazys Krasauskas (Krasauskis, Krasovskis), žydai Mykolas Cimkauskas (Cimkovskis), rusas Sergejus Šeremetjevskis (Šeremetevskis), lietuviai Andrius Bulota ir Vladas Požėla¹⁹⁹. Šioje byloje taip pat dalyvavo

¹⁹⁷ Bylos nagrinėjimo metu teismo dalyviams buvo mokoma 20 auksinų dienpinigių. Žr. *Isakymas Lietuvos kariuomenei* Nr. 513/3, 1920 m. gruodžio 23 d.

¹⁹⁸ *Lietuvos teismas 1918–1928*, sud. A. Kriščiukaitis, Kaunas, 1930, p. 262–264. Tyrimo autoriui nepavyko nustatyti tardytojo vardo.

¹⁹⁹ P. Janauskas, *Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais*, p. 15–16.

kaligrafijos ekspertai – grafikas Leonidas Vorobjovas, braižybos specialistas Jonas Geštautas ir kt.²⁰⁰, nes kaltinamieji neigė priklausą priešvalstybinei organizacijai. Civilinio ieškovo įgaliotiniai ir prisiekusieji advokatai buvo teisininkai Stasys Šilingas ir Petras Leonas²⁰¹. Pastarieji turėjo išreikalauti, kad kaltinamieji atlygintų valstybei (Susisiekimo ministerijai) dėl išardytų susisiekimo ir komunikacijos priemonių atsiradusius nuostolius. Pati byla buvo saugoma ginkluotų kareivių sargybinių karinės žvalgybos viršininko krn. Liudo Giros bute. Net teisininkus, gabenančius į teismo rūmus nagrinėti skirtus bylos dokumentus, lydėjo du kareiviai sargybiniai. Tardymo metu nuo galimų provokacijų teisininkus taip pat saugojo ginkluoti kariai.

POW organizacijos nariai buvo kaltinami nusikalstamomis veikomis Lietuvos Valstybės Tarybai, Lietuvos Vyriausybei, valstybės suverenumui ir teritoriniam vientisumui. Tačiau teisiamieji nebuvo išskirti nei pagal amžių, nei pagal lytį ar socialinio statusą. Jie buvo kaltinami remiantis Baudžiamojo statuto straipsniais ir Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. 5 d., kur buvo nurodyta, kad kaltinami „asmens, dalyvavę organizuojant ir įgyvendinat perversmą, kurstant visuomenę ir kariuomenę prieš valstybę, suardę komunikacijos priemones, naikinę karo amuniciją, vykdę žvalgybos tarnybas prieš naudai“²⁰². 1920 m. gruodžio 19–21 d. byla buvo nagrinėjama uždaramame Armijos teismo ir Vyriausiojo Tribunolo posėdžiuose. Jų sprendimais buvo pripažinti kaltais ir nuteisti kalėti iki gyvos galvos šeši sukilimo vadovybės nariai, devyni nariai – nuo šešerių iki penkiolikos, septyni – nuo pusantrų iki ketverių metų sunkiųjų darbų kalėjimo, kiti šeši – paprasto kalėjimo nuo pusantrų iki penkerių metų, septyniolika – nuo aštuonių mėnesių iki vieno metų bausmėmis, penkiolika buvo išteisinti²⁰³. Armijos teismas įvairiomis bausmėmis nubaudė 45 asmenis ir 15 išteisino, kiti kaltinamieji pasislėpė arba pabėgo į Lenkiją²⁰⁴.

Remiantis Karinių įstatymų sąvado XXIV knyga ir Lietuvos Valstybės Konstitucijos 8 str. buvo prašyta suteikti malonę 33 asmenims ir 3 išteisinti, išieškoti 16 tūkst. auksinų iš 36 turtingesnių asmenų. Teismo išlaidas padengti buvo paskirstyta visiems nuteistiesiems vienodai²⁰⁵. Tačiau teismo nuosprendis nepatenkino karinio valstybės gynėjo, todėl 1921 m. sausio 31 d. Vyria-

²⁰⁰ 1919 m. gruodžio 16–28 d. POW bylos ekspertų atlikto darbo protokolas, *LCVA*, f. 385, ap. 5, b. 4, l. 195.

²⁰¹ A. Vabalas, P. O. W. byla, *Lietuva*, 1920 m. gruodžio 18 d., Nr. 277, p. 1.

²⁰² P. Janauskas, *Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais*, p. 18.

²⁰³ 1921 m. balandžio 3 d. Vyriausiojo Tribunolo sprendimas POW byloje, *LCVA*, f. 507, ap. 3, b. 169, l. 141.

²⁰⁴ J. Papečkys, J. Rainys, P. O. W. (*Polska Organizacja Wojskowa*) *Lietuvoje*, p. 182.

²⁰⁵ Lenkų P. O. W. Organizacijos byla pasibaigė, *Karys*, 1920, Nr. 52, p. 497.

siajam Tribunolui buvo įteikta apeliacija, nes buvo paskirtos minimalios, o ne maksimalios bausmės. Kitą mėnesį ir nuteistieji įteikė apeliacinius skundus. Balandžio 3 d. Vyriausiasis Tribunolas, kurio pirmininkas buvo Antanas Kriščiukaitis, pripažino, kad kaltinamieji buvo nuteisti teisingai, reikalavimai dėl bausmės padidinimo, ko prašė karinis valstybės gynėjas, buvo atmesti, o kai kuriems POW nariams bausmės kalėjimo laikas net sumažintas²⁰⁶.

Iš viso 1919–1921 m. Armijos teismas išnagrinėjo 1282 bylas. Pirmaisiais veiklos metais buvo nagrinėjamos 62 bylos, iš jų išnagrinėta 41 byla (37 bylos dėl karių ir 4 dėl civilių asmenų nusikaltimų). Vyriausiajam Tribunolui buvo įteiktas vienas apeliacinis ir keturi kasaciniai skundai. Išteisinti 6 ir nuteisti 43 asmenys²⁰⁷. 1920 m. Armijos teismas nagrinėjo jau 600 bylų, iš kurių išnagrinėjo 402, Vyriausiajam Tribunolui buvo pateikta 18 apeliacijų ir 75 kasaciniai skundai. Iš išnagrinėtų bylų 210 buvo karių ir 192 civilių bylos. Iš viso buvo išteisintas 51 asmuo, nuteisti 374 ir amnestuoti 72 asmenys. Kasmet bylų skaičiui augant Armijos teismas 1921 m. nagrinėjo 1021 bylą, išnagrinėtos buvo 839 bylos, Vyriausiajam Tribunolui buvo pateikta 41 apeliacija ir 164 kasaciniai skundai. Armijos teismas išnagrinėjo 425 karių bylas ir 414 civilių asmenų bylų, buvo nuteistas 751, išteisintas 221 asmuo, amnestuoti 25 asmenys. Skelbiant nuosprendžius vadovautasi Karinių įstatymų sąvado knygų ir Baudžiamojo statuto straipsniais, Ypatingaisiais valstybės apsaugos ir Laikiniais Armijos teismo įstatais.

Aukščiausioji Armijos teismo skiriama bausmė buvo mirties nuosprendis, tačiau teismas ja nepiktnaudžiavo. Mirties bausmė pakariant Lietuvoje buvo vykdoma ne viešai, tačiau praktiškai daugiausiai nuteistieji buvo sušaudomi²⁰⁸. 1919 m. Armijos teismas nė vienam nuteistajam neskyrė mirties baus-

²⁰⁶ 1921 m. balandžio 3 d. Vyriausiojo Tribunolo sprendimas POW byloje, *LCVA*, f. 507, ap. 3, b. 169, l. 140, 142, 144.

²⁰⁷ V. Engleris, Kariškos bausmės, 1919–1929 *Kariuomenės teismas*, p. 24–29; J. Noreika, Kariuomenės teismui 20 metų, *Karys*, 1939, Nr. 27, p. 794.

²⁰⁸ Nagrinėjamu laikotarpiu mirties bausmė buvo vykdoma karinių (Armijos ir Karo) ir civilių teismų sprendimais. Mirties bausmės nuosprendžius tiesiogiai vykdavo Kauno komendantūros Karo milicijos, neretai ir pėstininkų dalies kariai. Karinių teismų sprendimu vykdyti egzekucijas buvo karinės administracijos prerogatyva. Mirties bausmė buvo vykdoma pakariant arba sušaudant. Nepriklausomybės kovų pabaigoje, pirmaisiais taikos metais, mirties vykdymo akcijoje dalyvaudavo karo komendantas, komendantūros karininkas, areštinės viršininkas, vykdytojai, karo gydytojas, karo kapelionas. Nuteistasis buvo atvežamas į egzekucijos vietą įvairiomis transporto priemonėmis – vežimu, automobiliu, sunkvežimiu, kurį lydėdavo atitinkamos žinybos eskortas. Bausmės vykdymo vietoje buvo iškasama duobė, prie į žemę įkasto medinio stulpo pasmerktajam už nugaros surišamos rankos ir kojos. Egzekucijos metu buvo perskaitomas teismo sprendimas, pasmerktajam suteikiamas paskutinis žodis, vėliau užrišamos akys. Po švilpuko signalo, karininko kardo mosto, rankos pakėlimo arba komandos „Vykdyt!“ prasidėdavo egzekucija, kurią vykdavo penki kariai. Paprastai du taikydavo į galvą, trys – į širdį.

mės, o 1920 m. buvo paskelbti 4 mirties nuosprendžiai byloje dėl politinių nusikaltimų, tačiau nėra žinoma, ar jie buvo įvykdyti. 1921 m. teismas skyrė jau 21 mirties nuosprendį – 17 dėl kriminalinių ir 4 dėl politinių nusikaltimų. Iš jų 5 nuosprendžiai dėl kriminalinių nusikaltimų buvo įvykdyti²⁰⁹.

Vienas pirmųjų Armijos teismo skirtų mirties nuosprendžių buvo paskelbtas 1919 m. rudenį, kai spalio 21 d. buvęs Kupiškio komendantas krn. Stasys Kulvietis už nusikalstamą veiką, remiantis Baudžiamojo statuto 522 str. II d. ir 523 str. II d., taip pat Karinių įstatymų sąvado XXII knygos 279 str. (už suimtosios išžagimą), buvo nuteistas mirties bausme. Tačiau atsižvelgus į kaltinamojo amžių ir tai, kad asmuo nebuvo anksčiau teistas, remiantis Karinių įstatymų sąvado XXII knygos 89 str. II d. 14 ir 906 str., bausmė buvo pakeista sunkiųjų darbų kalėjimu iki gyvos galvos²¹⁰. Reali mirties bausmė buvo įvykdyta 1920 m. sausio 16–17 d. remiantis Baudžiamojo statuto 589 str. 4 ir 5 p. ir Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. I d. 6 p. už plėšimą ir žmogžudystę – sušaudyti buvo nuteistas karys Adomas Mikutaitis²¹¹. Paprastai mirties bausmė kriminalinėse byloje buvo taikoma už pakartotinius nusikaltimus, pvz., plėšimą, žmogžudystę, o politinėse – už šnipinėjimą²¹². Pastebima, kad mirties bausmė buvo taikoma tik išimtiniais atvejais. Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. numatyta galimybė taikyti mirties bausmę už tam tikrus nusikaltimus: a) ginkluoto sukilimo, nukreipto prieš valstybę, organizavimą, vykdymą ir dalyvavimą jame, b) priešvalstybinį kariuomenės ir visuomenės kurstymą, c) už naikinimą susisiekimo priemonių (geležinkelių, telefono, telegrafo, tiltų ir pan.), d) naikinimą karinių medžiagų sandėlių (maisto, pašaro ir pan.), e) šnipinėjimą ir pagalbos teikimą priešui pinigais, maistu, pašaru, ginklais, arkliais ir pan., f) nusikaltimą asmens gyvybei ir plėšikavimą, jei tai padaryta politiniais tikslais arba jei tai sudaro pavojų visuomenei, g) ginklų slėpimą, nešiojimą ir laikymą be valdžios leidimo²¹³, h) pasipriešinimą veiksmu einančiam tarnybines pareigas valdininkui, jeigu jis bus sužeistas arba jo butas bus padegtas²¹⁴, i) kyšio ėmimą už naujokų arba kareivių atleidimą iš kariuomenės²¹⁵. Mirties bausmę galima

²⁰⁹ E. Vimeris, Mirties bausmė, 1919–1929 Kariuomenės teismas, p. 36.

²¹⁰ 1919 m. spalio 21 d. Armijos teismo sprendimas krn. S. Kulviečio byloje, *LČVA*, f. 929, ap. 4, b. 107, l. 69; *Lietuvos kariuomenei įsakymas* Nr. 198/IV, 1919 m. gruodžio 4 d.

²¹¹ *Ten pat*, Nr. 404/X, 1920 m. rugpjūčio 15 d.

²¹² E. Vimeris, Mirties bausmė, 1919–1929 Kariuomenės teismas, p. 36.

²¹³ Remiantis 1921 m. spalio 29 d. Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų papildymu ir pakeitimu šis punktas buvo panaikintas, *VŽ*, 1921, Nr. 73–653.

²¹⁴ Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 4/42.

²¹⁵ Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. papildymas, *ten pat*, 1920, Nr. 23/287.

buvo taikyti ten, kur paskelbta karo padėtis²¹⁶. Mirties bausmė galėjo būti sušvelninta, pakeista kita remiantis 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniais Dėsniais, kuriuose nurodyta, kad Valstybės Prezidentui priklauso amnestijos teisė, tačiau aktai įsigaliodavo peržiūrėjus atitinkamos ministerijos ministrui arba Ministrui Pirmininkui. 1920 m. Lietuvos Valstybės Laikinojoje Konstitucijoje nurodyta, kad bausmės dovanojimo teisę taip pat turi Valstybės Prezidentas, malonės aktas turėjo būti pasirašytas atitinkamo ministro arba Ministro Pirmininko²¹⁷.

3. APELIACINĖ IR KASACINĖ INSTANCIJA ARMIJOS TEISMO SPRENDIMAMS ĮVERTINTI

Pradėjus dirbti pirmiesiems teismams ir teisėjams ėmus spręsti kilusius ginčus, ne visi likdavo patenkinti priimtais sprendimais, todėl atsirado poreikis kai kuriuos jų apskųsti. Kasacinė instancija karinių teismų sprendimams apskųsti Lietuvoje buvo įsteigta vadovaujantis Pulko ir Laikinaisiais Armijos teismo įstatais. Ja tapo Vyriausiasis Tribunolas. Tačiau Lietuvos Respublikos kasacinės instancijos sukūrimo aplinkybės, veiksniai ir veiklos kryptys skyrėsi nuo carinės Rusijos imperijos, kur karinių teismų sprendimams tikrinti veikė karinė kasacinė instancija – Vyriausiasis Karo Tribunolas, teisminės tvarkos, o Karinių įstatymų sąvade buvo numatyti skirtingi kasaciniai teismai, kurie turėjo savo funkcijas vykdyti taikos ir karo metu²¹⁸. Lietuvoje nebuvo atskiros kasacinės instancijos karinių teismų nuosprendžiams persvarstyti, o Armijos teismo sprendimus buvo galima apskųsti apeliacine ir kasacine tvarka²¹⁹.

3. 1. Vyriausiasis Tribunolas

1918 m. gruodžio mėnesį buvo įsteigtas, tačiau *de facto* tik 1919 m. birželį pradėjo savo veiklą Vyriausiasis Tribunolas²²⁰. Iš pradžių jam buvo numatyta apeliacinio, o nuo 1921 m. liepos 20 d. ir kasacinio teismo funkcija²²¹. Vyriaus-

²¹⁶ V. Jurgutis, *Mirties bausmė Lietuvos baudžiamojoje teisėje*, p. 162.

²¹⁷ P. Šniukšta, Bausmės dovanojimo ir amnestijos klausimu, *Mūsų žinynas*, 1923, Nr. 10, p. 481.

²¹⁸ V. Mieželis, Kasacinė instancija kariniams teismams, *Teisė*, 1936, Nr. 33, p. 40–41.

²¹⁹ Apeliacija skirta teisės ir fakto, o kasacija – tik teisės klausimų išplėstinei analizei atlikti. Esminis apeliacinio ir kasacinio proceso skirtumas – apeliacine tvarka buvo skundžiami neįsisteję pirmosios instancijos teismo sprendimai, o kasacine – įsisteję apeliacinės instancijos teismo sprendimai. Neišnagrinėjus skundo apeliacine tvarka, nenagrinėjama kasacine.

²²⁰ J. Byla, Lietuvos teismo dvidešimties metų sukaktis, *ten pat*, 1938, Nr. 44, p. 363.

²²¹ *Lietuvos teismas 1918–1928*, p. 19.

siajam Tribunolui Armijos teismo sprendimus galėjo apskūsti karinis valstybės gynėjas, nuteistasis ir nukentėjęs asmuo²²². Karinis valstybės gynėjas turėjo teisę apskūsti teismo sprendimą kasacine tvarka, jei teismas peržengė kompetencijos ribas, neteisingai pritaikė įstatymus, netinkamai juos aiškino, nustatė nuskalstamą veiklą ir skyrė bausmę, pažeidė procesines taisykles, be kurių sprendimas negalėjo įsigaliooti. Tačiau sprendimo negalima buvo apskūsti, jei pažeidimas buvo neatitaisomas, suinteresuotoji šalis su juo sutiko, nuosprendis nebuvo įtrauktas į protokolą. Kasacijos, apeliacijos, kiti skundai ir protestai dėl pulkų teismų buvo įteikiami Armijos teismui per 7 dienas, o Armijos teismo Vyriausiajam Tribunolui – per 14 d. nuo paskelbimo dienos²²³.

Vyriausiasis Tribunolas ir Armijos teismas kasacinė tvarka nagrinėjo bylos skundą (protestą), jį patenkindavo arba atmesdavo. Patenkinant buvo panaikinamas ankstesnis sprendimas ir byla perduodama kitam, kitos sudėties, Pulko ar Armijos teismui nagrinėti. Kasacinė instancija galėjo pati skirti teisėtą bausmę, kuri negalėjo būti didesnė nei prieš tai skirtoji. Patenkinus skundus ir protestus dėl bausmės skyrimo ar dėl kitų priežasčių, byla būdavo gražinama nagrinėti tam pačiam ir tos pačios sudėties teismui. Kasacinė ir apeliacinė instancija ir be šalių nurodymo nustatyta tvarka atitaisydavo teismo padarytus nusižengimus (pvz., dėl viršytos kompetencijos) atsižvelgdama į bylos priklausomybę ir neteisingą baudžiamojo įstatymo taikymą. Vyriausiasis Tribunolas apeliacinėse bylose galėjo patvirtinti Armijos teismo sprendimą iš dalies arba jį panaikinti, pateikdamas visai kitą sprendimą²²⁴. Nagrinėjamu laikotarpiu Vyriausiasis Tribunolas buvo kasacinė instancija Armijos teismo nagrinėjamosioms byloms, išskyrus politines, kurioms teismas buvo apeliacinė instancija, tirti. Šioje teismo instancijoje dirbo Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, du nariai, sekretorius, I eilės raštininkas, Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėjas, I eilės raštininkas, kurjeris²²⁵. Vyriausiojo Tribunolo teisiamają kolegiją, kai buvo nagrinėjamos Armijos teismo bylos, sudarė Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, šios instancijos Apygardos ir Armijos teismų narys (t. y. Armijos teismo delegatas – dažniausiai teismo pirmininkas, nuolatinis narys arba karinis tardytojas, kuris nedalyvaudavo bylą nagrinėjant pirmojoje instancijoje, tačiau atvykdavo į kiekvieną posėdį, kai buvo sprendžiamos Armijos teismo bylos²²⁶), Vyriausiojo Tribunolo vals-

²²² K. Ališauskas, *Kovos dėl nepriklausomybės 1918–1920*, Čikaga, 1972, I d., p. 327.

²²³ J. Byla, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 218.

²²⁴ *Ten pat.*

²²⁵ Teisingumo ministerijos etatai, *LVŽ*, 1920, Nr. 33/376.

²²⁶ Laikinieji Armijos teismo įstatai, *ten pat.*, 1919, Nr. 10/130.

tybės gynėjas (arba institucijos atstovas) ir sekretorius²²⁷. Tuo metu pradėtas svarstyti Aukščiausiojo Teismo karinio kasacijos skyriaus steigimo projektas, kuriame buvo numatyti teismo pirmininko, nuolatinio nario, sekretoriaus, valstybės gynėjo ir jo sekretoriaus, mašininko etatai²²⁸. Tačiau skyrius nebuvo įsteigtas ir liko tik „popieriuje“.

Pažymėtina, kad Armijos teismas *ad hoc* turėjo ir trūkumų. Pvz., į teismo posėdžių protokolus nebuvo įtraukiami raštiški liudytojų parodymai ir paaiškinimai, o bylų, perduotų Vyriausiajam Tribunalui, nagrinėjimas buvo paremtas raštiškais liudytojų parodymais. Tai komplikavo instancijos veiklą. Svarbu pridurti, kad Vyriausiasis Tribunalas nagrinėjo ir kai kurias bylas prasižengusių Armijos teismo tarnautojų, tarp jų ir laikinųjų narių, kurie buvo atleidžiami iš tarnybos, arba jiems buvo skiriamas išpėjimas ar pastaba. Karinių teismų tarnautojai daugiausiai už mažesnius nusižengimus buvo baudžiami Vyriausiojo Tribunalo, o dėl karo tarnybos ir drausmės nusižengimų – krašto apsaugos ministro. Ministras galėjo atleisti iš pareigų nuolatinius teisėjus, baustus už kriminalinį nusikaltimą, ar skirti bausmę už netarnybinius nusikaltimus, pvz., kai asmenys buvo pripažinti neišsimokėtiniais skolininkais. Vyriausiasis Tribunalas arba Armijos teismas nagrinėdavo bylas ir dėl drausmės pažeidimų. Dėl teismo pirmininko, nuolatinių ir laikinųjų narių drausmės nusižengimų bylas inicijuodavo Vyriausiasis Tribunalas, vadovaudamasis krašto apsaugos ministro nutarimu, dėl karinių tardytojų – Armijos teismo nutarimu ir krašto apsaugos ministro siūlymu. Tokios bylos buvo nagrinėjamos už uždarytų durų, kaltinamųjų ginti nebuvo leidžiama. Armijos teismo tarnautojų atleidimas iš tarnybos buvo krašto apsaugos ministro ir Prezidento prerogatyva²²⁹.

Nepatenkinti Pulko teismo sprendimu kaltinamieji turėjo teisę apskusti sprendimą pulko vadui, kuris galėjo peržiūrėti ir tvirtinti Pulko teismo nuosprendį arba perduoti netvirtintą Armijos teismui²³⁰. *In re* Pulko teismo kasacinė instancija buvo Armijos teismas, o asmenys, nepatenkinti Pulko teismo sprendimu, kasacine tvarka per 7 dienas galėjo nuosprendį apskusti²³¹. Nuo 1921 m. liepos 20 d. Pulko teismo sprendimai buvo galutiniai, bet kasacine

²²⁷ 1920 m. balandžio 24 d. Vyriausiojo Tribunalo sprendimas dėl krn. V. Matulionio kasacinio skundo, *LCVA*, f. 929, ap. 4, b. 107, l. 53; 1919 m. lapkričio 14 d. Vyriausiojo Tribunalo sprendimas dėl krn. S. Kulviečio kasacinio skundo, *ten pat*, l. 69.

²²⁸ Aukščiausiojo Teismo karinio kasacijos skyriaus etatai, *ten pat*, f. 483, ap. 7, b. 18, l. 30.

²²⁹ J. Byla, *Lietuvos karo teismų sutvarkymo pamatiniai dėsniai*, p. 213.

²³⁰ 1919 m. rugsėjo 25 d. KAM Armijos teismo pirmininko raštas kariniam valstybės gynėjui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 3, l. 90.

²³¹ Pulko teismo įstatai, *LVŽ*, 1919, Nr. 4/44; Pulko teismo įstatų [paragrafų] 28 ir 29 pakeitimas, *ten pat*, 1920, Nr. 28/323.

tvarka jie galėjo būti skundžiami Vyriausiajam Tribunalui²³² (nuo 1933 m. – tik šiam aukščiausiajam teismui). Pulko teismo nuosprendžiai Lietuvoje buvo nagrinėjami kasacine, o ne apeliacine tvarka. Nepatenkintieji Karo (lauko) teismo sprendimu galėjo skųstis viršininkui, kurio įsakymu buvo sudarytas teismas²³³. Pažymėtina, kad Karo (lauko) teismas buvo institucija iš esmės už teismo sistemos ribų, kadangi procesiniais ryšiais su kitais teismais nebuvo susijęs, o šio teismo nuosprendžiai negalėjo būti skundžiami nei apeliacine, nei kasacine tvarka, tik galima buvo kreiptis į Prezidentą su malonės prašymu.

Vyriausiojo Tribunolo darbo rezultatus puikiai iliustruoja statistiniai duomenys. 1919 m. buvo pateikti 5 skundai (1 apeliacine ir 4 kasacine tvarka) ir visi atmesti (civilio – apeliacinis, 2 karių ir 2 civilių – kasaciniai). 1920 m. jau buvo įteikti 95 skundai: 18 apeliacine ir 77 kasacine tvarka. Apeliacine tvarka buvo patenkintas 1 kario skundas ir 5 civilių skundai, atmesta 12 civilių apeliacinių skundų. Kasacine tvarka buvo patenkinti 2 karių, atmesti 28 karių ir 47 civilių skundai. 1921 m. buvo pateikti jau 205 skundai (41 apeliacine ir 164 kasacine tvarka). Apeliacine tvarka buvo patenkintas 1 kario skundas ir 8 civilių skundai, atmesti – 6 karių ir 26 civilių skundai. Kasacine tvarka buvo patenkinti 2 karių ir 5 civilių, atmesti – 66 karių skundai ir 90 civilių skundų²³⁴. Vyriausiojo Tribunolo sprendimai buvo galutiniai ir neskundžiami, bet baudžiamosiose bylose buvo leidžiama kreiptis į Prezidentą su prašymu dovanoti arba sušvelninti skirtą bausmę. Tenka konstatuoti, kad Lietuvoje apeliaciniais ir kasaciniais skundams nagrinėti nebuvo specialios karinių teismų instancijos²³⁵, o Vyriausiajam Tribunalui trūko teisininkų, ypač karinės teisės specialistų, nagrinėta daug, tačiau kartu ir palikta nemažai neišspręstų civilinių bylų, matyt, darbas buvo itin sunkus.

IŠVADOS

1919 m. pradėta kurti karinių teismų sistema rėmėsi pagrindiniais receptais carinės Rusijos imperijos baudžiamosios teisės ir proceso šaltiniais – 1869 m. Karinių įstatymų sąvadu ir 1903 m. Baudžiamuoju statutu, kitais baudžiamaisiais įstatymais ir teisės normomis, kurios buvo pakoreguotos karinių teismų struktūros ir kompetencijos aspektais ir neprieštaravo Lietuvos

²³² *Lietuvos teismas 1918–1928*, p. 19.

²³³ 1919 m. rugsėjo 25 d. KAM Armijos teismo pirmininko raštas teismo valstybės gynėjui, *LČVA.*, f. 384, ap. 2, b. 3, l. 90–91.

²³⁴ V. Engleris, *Kariškos bausmės, 1919–1929 Kariuomenės teismas*, p. 30–31.

²³⁵ M. Apanavičius, *Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje fašistinio režimo metais*, p. 123.

valstybės įstatymams, Konstitucijai ir kariuomenės organizacijai.

1919 m. liepos 7 d. įsteigtas Armijos teismas buvo sukurtas remiantis Rusijos karo apygardos teismo pavyzdžiu. Jis atsirado dėl poreikio turėti aukščiausiąją karinės teisėsaugos instituciją, kuri rūpintųsi teisingumo, karinės drausmės, tvarkos kariuomenėje ir visuomenėje užtikrinimu, būtų atsakinga už greitą bylų sprendimą, griežtesnių bausmių, nei skiria civiliniai teismai, taikymą. Šis teismas, kaip ir kiti kariniai teismai, nebuvo sudedamoji bendrųjų teismų sistemos dalis. Nagrinėjamu laikotarpiu Armijos teismas tapo nuolatine ir pagrindine karinių teismų sistemos (justicijos) institucija. Teisme kariniais teisininkais dirbo karininkai ir karo valdininkai, teisės ir karinius mokslus išėję Rusijos aukštosiose mokyklose. Prie Armijos teismo veikė Karinio valstybės gynėjo institucija, jos veiklą prižiūrėjo karinis valstybės gynėjas, kariniai tardytojai ir teismo kandidatai. Karinio valstybės gynėjo institucija atlikdavo procesinius veiksmus su kitomis ikiteisminio tyrimo įstaigomis ir teisėsaugos institucijomis, pasitelkdavo karo miliciją, kuri kaip karinės teisėtvarkos institucija, kariuomenės dalis, atlikdavo areštus, kratas, kvotą ir kitas ypatingas pareigas. Armijos teismas bendradarbiavo su Teisingumo, Vidaus reikalų ministerijų institucijomis ir kitomis kariuomenės dalimis.

Armijos teismo veiklos kompetencija buvo plati. Jis nagrinėjo įvairias bylas: karininkų, kareivių (išskyrus priklausančias pulkų teismų kompetencijai), karo valdininkų, KAM civilių tarnautojų, šaulių, karių kartu su civiliais asmenimis padarytas nusikalstamas veikas, kurių turinys buvo susijęs su bendraisiais nusikaltimais, nusikaltimais karinei tarnybai ir drausmei, ir tais, kurie buvo įvardyti Ypatinguosiuose baudžiamuosiuose įstatymuose arba įstatuose. Sudėtingiausia buvo ir plataus visuomenės susidomėjimo sulaukė Armijos teismo nagrinėta lenkų karinės organizacijos byla, dar vadinama Kauno byla arba lietuviškuoju Niurnbergo procesu. Daugiausiai teismas taikė kariams pinigines, arešto, laisvės atėmimo, įkalinimo iki gyvos galvos ir mirties bausmes sušaudant. Nuteisti kareiviai Armijos teismo sprendimu buvo siunčiami ir į drausmės dalis.

Lietuvoje nebuvo specialios karinių teismų instancijos apeliaciniais ir kasaciniais skundams nagrinėti, nors ir pradėtas svarstyti Aukščiausiojo Teismo karinio kasacijos skyriaus steigimo projektas, tačiau jis nebuvo įgyvendintas. Todėl šias funkcijas perėmė Vyriausiasis Tribunolas. Jis tapo kasacine instancija Armijos teismo nagrinėjamoms byloms, išskyrus politines, kurioms teismas buvo apeliacinė instancija, įvertinti.

ARMIJOS TEISMO TARNAUTOJAI

Eil. nr.	Tarnautojo karinis laipsnis, pavardė ir vardas	Pareigybės pavadinimas ²³⁶	Tarnybos teisme pradžia ²³⁷	Tarnybos teisme pabaiga ²³⁸
1.	Eil. Adomaitis Jonas	teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1919 09 06	1920 01 16
2.	Eil. Andriuškevičius Balys	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, karinio tarytojo vyresn. raštininkas	1920 04 19	
3.	Laisvai samdomas Adakauskas Vaclovas	teismo pasiuntinys	1919 10 01	1921 06 16
4.	Mjr. Balbachas Eduardas	teismo kandidatas, karinis tarytojas	1920 08 23 (27)	
5.	Vyr. ltn. Balsys Aleksandras	teismo kandidatas	1920 09 22	1920 10 16 (21)
6.	Laisvai samdoma Barauskaitė Elena	teismo kanceliarijos mašininkė	1919 09 01	
7.	Eil. Baršauskas Juozas	karinio tarytojo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 03 31	1920 09 18
8.	Kpt. Bataitis Juozas	jaunesn. kandidatas	1921 09 20	
9.	Laisvai samdomas Benešiūnas Antanas	teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 01 16	1921 01 01
10.	Mjr. Byla Jurgis	teismo kandidatas, karinis tarytojas	1919 12 01	1920 07 12 (16)
11.	Laisvai samdoma Bliudžiūtė Emilija	karinio tarytojo kanceliarijos vyresn. raštininkė	1920 09 11	1920 10 31
12.	Karo valdininkas Brazaitis Juozas	karinis valstybės gynėjas	1919 07 23	1920 04 08
13.	Laisvai samdomas Brazdi(y)lis Jonas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 07 14	

²³⁶ Skiltyje *Pareigybės pavadinimas* nurodomas tarnautojo eitų pareigų eiliškumas (nuo pirmosios iki paskutinės).

²³⁷ Skiltyse *Tarnybos teisme pradžia* ir *Tarnybos teisme pabaiga* skliausteliuose nurodomos kituose dokumentuose rastos galimos tarnybos pradžios ir pabaigos datos.

²³⁸ Jei skiltyje *Tarnybos teisme pabaiga* nenurodoma tarnautojo darbo teisme pabaiga, tai reiškia, kad tarnautojas dirbo Armijos teisme ir po 1922 m. sausio 19 d.

14.	Kpt. Budrevičius Povilas	teismo sekretorius	1919 07 28	
15.	Vyr. ltn. Bukevičius Sergi(e)jus	teismo kandidatas	1921 03 10 (12)	1921 (08 18) 09 01
16.	Eil. Butokas Pranas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos pasiuntinys	1922 01 03	
17.	Kpt. Chodakauskas (Romanas) Romualdas	teismo kandidatas, karinio valstybės gynėjo padėjėjas	1921 06 07	
18.	Laisvai samdomas Cibinskas Juozas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 06 01	1921 10 22
19.	Eil. Cigleris Maksas	vyresn. raštininkas/ karinio valstybės gynėjo sekretoriaus padėjėjas, vyresn. raštininkas	1920 10 22 (23)	
20.	Laisvai samdomas Čebinskas Juozas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 10 01	
21.	Laisvai samdoma Černiūtė Magdė	teismo kanceliarijos mašininkė	1920 04 01	1920 06 30
22.	Eil. Dabrila Jurgis	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, vyresn. raštininkas	1921 01 31	
23.	Vrš. Dambrauskas Zenonas	jaunesn. raštininkais	1921 11 07	
24.	Kpt. Danauskas Jonas	karinis tarytojas, karinio valstybės gynėjo padėjėjas	1919 08 01 (1920 07 12)?	1920 02 01
25.	Laisvai samdoma Endriukaiytė Ona	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos mašininkė	1920 09 24	1921 11 01
26.	Krn./plk. Engleris Viktoras	karinis tarytojas	1920 08 30	
27.	Eil. Epšteinas Benje(a)minas	jaunesn. raštininkas, vyresn. raštininkas	1921 02 01 (02)	
28.	Karo valdininkas Geštautas Kazys	teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas, teismo sekretoriaus padėjėjas	1919 08 19 (21)	
29.	Eil. Gilius Eugenijus	karinio valstybės gynėjo vyresn. raštininkas	1919 10 03	1919 10 16
30.	Eil. Goleris Maksas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 10 25	

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ 1918–1940 M.

31.	Karo valdininkas Grigaitis Juozas	karinio valstybės gynėjo padėjėjas	1922 01 01	
32.	Eil. Gruodis Balys	raštininkas	1921 03 01	1921 06 04
33.	Laisvai samdomas Gudžiūnas Stasys	teismo kanceliarijos jaunes. raštininkas, teismo kandidato vyresn. raštininkas	1921 02 01	1921 10 15
34.	Eil. Gusas Justinas	karinio tardytojo kance- liarijos vyresn. raštininkas	1919 08 28	1919 11 01
35.	Laisvai samdoma Gustaitienė Ona	lobininkė (tarnaitė, valytoja)	1920 11 01	
36.	Laisvai samdomas Gustaitis Kazys	teismo pasiuntinys, sargas	1919 08 01	
37.	Eil. Guzikas Jonas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos raštininkas	1920 04 19	1920 10 25 (26)
38.	Karo valdininkas Jacevičius Liudas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos vyresn. raštininkas, karinio valstybės gynėjo sekretoriaus padėjėjas	1920 11 07	1920 12 19 (1921 06 10)
39.	Laisvai samdomas Jasiūnas Jonas	karinio tardytojo vyresn. raštininkas	1920 10 01	1921 08 31
40.	Ltn. Jasulaitis Vincas	teismo kandidatas	1920 08 01	1920 10 17
41.	Karo valdininkas Jekelis Antanas (Artūras)	teismo kanceliarijos vy- resn. raštininkas, teismo sekretoriaus padėjėjas	1920 11 05 1921 11 12	1921 10 22
42.	Eil. Josas Tomas	karinio valstybės gynėjo padėjėjo vyresn. raštininkas	1921 04 22	
43.	Vyr. psk. Kairys Juozas	karinio tardytojo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1921 03 17	
44.	Kpt. Kairys Petras	teismo kandidatas, karinis tardytojas ir ūkio vedėjas	1920 08 01	
45.	Psk. Kalėda Julius	teismo sekretoriaus padėjėjas	1920 11 07	1921 03 21
46.	Psk. Keršulis Povilas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, ka- rinio tardytojo kancelia- rijos vyresn. raštininkas	1920 11 13	1921 03 21

47.	Laisvai samdoma Keturakaitė Veronika	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkė	1920 10 01	1921 10 22
48.	Laisvai samdomas Kireilis Kazys	teismo kandidato raštininkas	1921 09 14	1921 10 08
49.	Laisvai samdomas Korušaitis Stasys	karinio valstybės ynėjo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 09 01	1921 12 08
50.	Karo valdininkas Krasauskas Kazys	vyresn. raštininkas, karinio valstybės gynėjo kanceliarijos sekretorius	1919 08 01	1921 01 17
51.	Eil. Kri(š)žauskas Stasys	karinio tardytojo kance- liarijos vyresn. raštininkas	1920 09 18	1920 11 21
52.	Vyr. Itn. Kubilius Protenas Jonas	jaunesnysis teismo kandidatas	1921 07 01 (1922 06 20)	
53.	Eil. Kuginis Petras	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1919 10 15	1920 04 19
54.	Karo valdininkas Kuliukas Alfonsas	ūkio vedėjas ir teismo kandidatas	1921 09 01	
55.	Eil. Kuosa Antanas	teismo kanceliarijos raštininkas	1920 02 22	1920 03 23
56.	Eil. Kurtinaitis Jonas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 01 15	1921 01 31
57.	Eil. Kūginis Jurgis	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1919 08 03	1920 02 12
58.	Krn. (kpt.) Lavyšas Aleksas	jaunesn. teismo kandidatas	1921 06 (14) 15	1921 12 23
59.	Mjr. Liandsbergis Juozas	karinis tardytojas, kari- nio valstybės gynėjo pa- dėjėjas, nuolatinis narys	1919 07 23	
60.	Laisvai samdomas Leonikas Juozas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 02 21 (22)	1920 08 pab.
61.	Laisvai samdoma Liberytė Agota	karinio tardytojo kance- liarijos vyresn. raštininkė	1920 03 15	1920 07 15
62.	Eil. Loveika Juozas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, vyresn. raštininkas	1920 12 10	1921 09 01

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ 1918–1940 M.

63.	Laisvai samdomas Makarauskas Mykolas (Mikolajus)	teismo kandidatas su karinio tardytojo teisėmis	1921 08 18	
64.	Laisvai samdomas Makūnas Andrius	vyresn. raštininkas	1920 06 10	1920 09 14
65.	Eil. Masaitis Antanas	karinio tardytojo kance- liarijos vyresn. raštininkas	1920 03 13	1920 03 31
66.	Kpt. Mataitis Mikas	teismo kandidatas, karinis tardytojas	1921 02 (12) 18	
67.	Laisvai samdomas Memėnas Jonas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, vyresn. raštininkas	1920 10 08	
68.	Karo valdininkas Mickevičius Alfonsas	teismo kandidatas, teismo sekretoriaus padėjėjas	1921 09 (27) 30	(1921 12 08)
69.	Eil. Mickūnas Mikas	jaunesn. raštininkas	1921 11 07	
70.	Eil. Navickas Jonas	karinio valstybės gynėjo padėjėjo vyresn. raštininkas/ karinio valstybės gynėjo sekretoriaus padėjėjas	1921 05 20	
71.	Eil. Paliokas Balys	karinio tardytojo vyresn. raštininkas, teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1922 01 17	
72.	Laisvai samdomas Paltarokas Augustinas	karinio tardytojo kanceliarijos raštininkas	1919 09 08	1919 11 28
73.	Kpt. Papečkys Juozas	teismo kandidatas, karinio valstybės gynėjo padėjėjas	1919 10 20	1921 08 25
74.	Laisvai samdomas Paškevičius Stasys	teismo kurjeris	1921 06 11	
75.	Laisvai samdoma Pautienytė Anelė	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos mašininkė	1920 07 15	
76.	Eil. Prapuolenis Pranas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, vyresn. raštininkas	1921 03 17	
77.	Vyr. psk. Pratkus Jonas	raštininkas	1921 11 26	

78.	Eil. Purtokas Juozas	karinio valstybės gynėjo raštinės jaunesn. raštininkas	1922 01 20	
79.	Laisvai samdomas Ramanauskas Leonas	raštininkas	1921 06 08	
80.	Eil. Raslauskas Jonas	teismo kanceliarijos raštininkas	1921 12 16	
81.	Kpt. Remezas Karolis (Remėza)	jaunesn. raštininkas, teismo kandidatas	1920 10 (20) 21	1921 03 03 (05)
82.	Eil. Rimkus Adomas	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 03 17	
83.	Karo valdininkas Rimša Julijonas (Julius)	teismo kandidatų, karinis tardytojas, karinio valsty- bės gynėjo padėjėjas	1920 01 04 (08)	1920 08 15
84.	Kpt. Rimša Pranas	teismo kandidatas, karinis tardytojas	1919 12 (10) 12	
85.	Karo valdininkas Rošinskas Mečius	vertėjas, teismo kandidatas	1921 11 (09) 15	
86.	Laisvai samdomas Ruzgas Juozas	karinio tardytojo kance- liarijos vyresn. raštininkas	1919 11 05	1920 03 07
87.	Laisvai samdomas Sabutis Kazys	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos jaunesn. raštininkas, vyresn. raštininkas	1921 07 25	1921 12 08
88.	Karo valdininkas Sasnauskas Stasys	vyresn. teismo kandidatas	1920 01 28	
89.	Laisvai samdomas Savickas Pranas	karinio tardytojo vyresn. raštininkas	1921 09 01	
90.	Eil. Simonaitis Povilas	teismo kanceliarijos vežėjas	1922 01 14	
91.	Eil. Subočius Kazys	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 02 27	1920 03 19
92.	Karo valdininkas Šepetys Alfonsas	karinio tardytojo kan- celiarijos vyresn. rašti- ninkas, karinio valstybės gynėjo sekretoriaus padėjėjas, karinio valsty- bės gynėjo sekretorius	1920 01 19	

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ 1918–1940 M.

93.	Laisvai samdomas Šimulynas Alfonsas	teismo kanceliarijos jaunesn. raštininkas	1921 07 19	1921 11 21
94.	Laisvai samdomas Šlitteris Adomas	karinio tardytojo buto sargas, kurjeris	1921 05 13	
95.	Plk. Šniukšta Petras	teismo pirmininkas	1919 07 23	
96.	Vyr. Itn. Urbaitis Ignas	jaunesn. teismo kandidatas	1920 08 01	1920 10 16
97.	Laisvai samdomas Urnevičius Vytautas	teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 04 20	1920 11 19
98.	Laisvai samdomas Vaičiūnas Vaclovas	teismo kandidato vyresn. raštininkas	1921 09 13	1921 12 08
99.	Eil. Veržbalavičius Zigmas	raštininkas	1921 11 10	
100.	Karo valdininkas Vėžys Jonas	teismo kandidatas, ūkio vedėjas	1920 11 01	1921 08 25
101.	Plk. Vimeris Emilis	teismo nuolatinis narys	1919 07 23	
102.	Eil. Vitkus Balys	teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 11 30	1921 03 21
103.	Gen. mjr. Zarinas (Andriejus) Andrius	karinis tardytojas	1919 07 30	
104.	Laisvai samdomas Zieziliauskas (Zesiliauskas) Jonas	karinio tardytojo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1920 02 06	1920 05 01
105.	Karo valdininkas Zigmuntavičius Antanas	karinio tardytojo vyresn. raštininkas, teismo kandidatas	1919 11 28	1920 05 04
106.	Kpt. Žalkauskas Karolis	karinis valstybės gynėjas	1919 08 14 (17)	
107.	Laisvai samdoma Žiedelytė Ona	karinio valstybės gynėjo kanceliarijos mašininkė	1921 11 01	
108.	Eil. Žmuidzinas Jonas	teismo kanceliarijos vyresn. raštininkas	1922 01 08 ²³⁹	

²³⁹ Lentelė sudaryta remiantis teisės aktams skelbti serijiniu leidiniu *Laikinosios Vyriausybės žinios*, Lietuvos centrinio valstybės archyve saugomais Kariuomenės teismo prokuratūros (f. 483) ir Kariuomenės teismo (f. 507) dokumentais, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953* katalogais (2002, t. II; 2003, t. III; 2004, t. 4; 2005, t. 5; 2006, t. VI; 2007, t. VII, 2008, t. VIII).

2 PRIEDAS

1919 M. II PUSMEČIO ARMIJOS TEISMO LAIKINIEJI NARIAI

Eil. nr.	Kariuomenės dalies pavadinimas	Kario karinis laipsnis, pavardė ir vardas
1.	1-asis raitelių pulkas	krn. Laikunas Aleksandras
2.	Artillerijos pulkas	krn. Matalitis Mikas
3.	2-asis pėstininkų pulkas	kareivis Rutkauskas Vitalius
4.	3-iasis pėstininkų pulkas	krn. Kairys Petras
5.	1-asis atsargos batalionas	krn. Petruškevičius Vincas
6.	Panevėžio atskirasis batalionas	kareivis Bobinas Petras
7.	Ukmergės atskirasis batalionas	kareivis Budreckis Kazys
8.	Inžinerijos batalionas	kareivis Gaigalas Kazys ²⁴⁰

1920 M. ARMIJOS TEISMO LAIKINIEJI NARIAI

Eil. nr.	Kariuomenės pulko pavadinimas	Kario karinis laipsnis, pavardė ir vardas
1.	2-asis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulkas	kpt. Kynas Augustas
2.	3-iasis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulkas	vyr. ltn. Dragunas Antanas
3.	4-asis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas	vyr. ltn. Kondrackis Aleksandras
4.	7-asis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulkas	vyr. ltn. Šlapikas Pranas
5.	1-asis artilerijos pulkas	ltn. Povylaitis Pranas
6.	1-asis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas	vyr. psk. Papečkys Juozas
7.	5-asis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulkas	eil./grand. Jurkša Jonas

²⁴⁰ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 124/1, 1919 m. liepos 4 d.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ 1918–1940 M.

8.	8-asis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas	grand. Maliauckas Mikas
9.	1-asis raitelių pulkas	eil. Garmušas Juozas
10.	Atskiroji geležinkelių kuopa	eil. Stanevičius Jonas ²⁴¹

1921 M. ARMIJOS TEISMO LAIKINIEJI NARIAI

Eil. nr.	Kariuomenės pulko pavadinimas	Kario karinis laipsnis, pavardė ir vardas
1.	10-asis pėstininkų Marijampolės pulkas	kpt. Ridzevičius Stasys
2.	7-asis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulkas	vyr. ltn. Šalkauskas Zigmas
3.	6-asis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas	ltn. Urbelis Aleksas
4.	9-asis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas	ltn. Bortkevičius Felicijonas
5.	Elektrotechnikos batalionas	ltn. Babickas Kazys
6.	1-asis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas	vyr. psk. Sadauninkas Juozas
7.	6-asis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas	j. psk. Rimša Juozas
8.	Elektrotechnikos batalionas	j. psk. Pačkauskas Vaclavas
9.	12-asis pėstininkų Kauno pulkas	eil. Maknevičius Vincas
10.	1-oji artilerijos brigada	eil. Varnaitis Juozas ²⁴²

²⁴¹ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 255a/1, 1920 m. kovo 1 d.

²⁴² Įsakymas kariuomenei Nr. 7/4, 1921 m. sausio 12 d.

1921 M. ARMIJOS TEISMO LAIKINIEJI NARIAI – KANDIDATAI

Eil. nr.	Kariuomenės pulko pavadinimas	Kario karinis laipsnis, pavardė ir vardas
1.	Autobatalionas	vyr. ltn. Pupkis Jonas
2.	1-oji artilerijos brigada	vyr. ltn. Rimkevičius Kazys
3.	Generalinio štabo Žvalgybos skyrius	ltn. Gryžas Juozas
4.	8-asis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas	ltn. Svylas Balys
5.	12-asis pėstininkų Kauno pulkas	ltn. Brazauskas Vladas
6.	2-asis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulkas	vyr. psk. Vaškelis Jonas
7.	9-asis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas	vyr. psk. Mikas Ratkus
8.	11-asis pėstininkų Vilniaus pulkas	j. psk. Kalvaitis Jurgis
9.	3-iasis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pulkas	j. psk. Naričionis Benediktas
10.	1-asis pasienio pulkas	eil. Kupčinskas Kazys ²⁴³

Įteikta 2009 m. rugsėjo 30 d.

²⁴³ Įsakymas kariuomenei Nr. 7/4, 1921 m. sausio 12 d.

MILITARY LAW AND ORDER OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: ARMY COURT IN 1919–1922

Andriejus Stoliarovas, *Vytautas Magnus Military Museum*

At present, the idea of a legal state is being discussed; therefore, it is necessary to evaluate the historic development of the military justice (1919–1940) of the Republic of Lithuania. The system of military courts of the country, just like the systems in Estonia and Latvia were created on the basis of military courts in tsarist Russia which were substantiated by sets of criminal laws of pre-war Russia. The collection of military laws of 1869 and the Criminal Code of 1903 as well as all legal norms, which were corrected from the point of view of the organization of military courts and competence, did not contradict the laws of the Lithuanian State, the Constitution and

the army organization and thus became the essential sources of the special (military) criminal law and trial.

On 7 July 1919, the main and most significant institution of military law and order, the Army (Troops) Court and Military Council for the Defense, alongside the functioning Regiment Court and Court Martial and later the Officers' Court of Honor started operating. The supreme appeals and military cassation institution was a civil court – the Supreme Tribunal. During the period under discussion, the Army Court acted as a cassation institution for the Regiment Court only.

The Army Court and the Legal Advisor's (Jurisconsult's) Office of the National Defense Ministry were the only institutions responsible for the military law and order and the creation of the legal system. Military jurists with irreproachable morale boasting a higher legal and military education working at the Army Court, just like court employees of general competence, performed a significant job – analyzed court cases fast and applied strict punishments. The Army Court cooperated with the institutions of the Ministries of Justice and Internal Affairs, other military structures, enjoyed a wide-range competence, heard criminal acts, committed by officers, soldiers, military officials, civil servants of the National Defense Ministry, prisoners of war, military personnel and civilians jointly, if their content dealt with general offences against military service and discipline, as well as civilian cases for certain crimes.

During the period of 1919–1922, the Court heard more than a thousand cases concerning crimes, committed by military personnel and civilians, the most complicated of which was the case of the Polish military organization (POW). The Army Court imposed monetary punishment, arrest, imprisonment to be executed in ordinary heavy-labor prisons or in custody (Military prison), in disciplinary structures, also sentenced perpetrators to life imprisonment or capital punishment by shooting, yet it did not abuse capital punishment.

The study finishes with actions of the anti-aircraft defense elected unit during the partial mobilization. After the declaration of the mobilization in September 1939, the strength of the selected unit increased several times, up to 1,500 men. Yet the year 1940 saw the end of this unit because it was disbanded.